

Handreiking pilots flexibilisering hoger onderwijs

Versie 01 d.d. 21 april 2016

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1. Flexibilisering	5
2. Leeruitkomsten	12
3. Leerwegaafhankelijke beoordeling en validering	16
4. Onderwijsovereenkomsten	21
5. Werkend leren	24
6. Randvoorwaarden	28
Bronnen, links en literatuur	31
Good practices examencommissies	34

Inleiding

Deze handreiking dient ter ondersteuning van de instellingen hoger onderwijs bij de flexibilisering van deeltijdse en/of duale opleidingen hoger onderwijs. De handreiking geeft een toelichting op de elementen van flexibilisering die centraal staan in de pilots flexibilisering hoger onderwijs. Formeel is de benaming 'experimenten flexibel hoger onderwijs', maar we gebruiken hier 'pilots flexibilisering', om het onderscheid met de gelijktijdig lopende experimenten vraagfinanciering helder aan te geven.

De handreiking sluit aan op de subsidieregeling flexibel hoger onderwijs voor volwassenen en de experimenten 'leeruitkomsten' en 'accreditatie onvolledige opleidingen' (wat betreft aanpak flexibilisering op basis van het werken met leeruitkomsten) die beide deel uitmaken van de pilots flexibilisering. De handreiking heeft geen betrekking op het experiment 'educatieve minor'.

Instellingen kunnen de handreiking gebruiken als hulpmiddel bij hun ontwikkelwerkzaamheden ten behoeve van deelname aan het experiment leeruitkomsten. De instellingen waarvan de aanvraag in het kader van de subsidieregeling flexibel hoger onderwijs met een voldoende is beoordeeld door de daartoe ingestelde adviescommissie kunnen een aanvraag indienen voor deelname aan het experiment leeruitkomsten.

Het indienen van aanvragen is op grond van de (vast te stellen) AMvB mogelijk voor 1 mei 2016, voor 1 november 2016 en voor 1 mei 2017. Er wordt gewerkt met meerdere aanvraagmomenten om instellingen in de gelegenheid te stellen te kiezen voor een gefaseerde ontwikkeling en implementatie van flexibele opleidingstrajecten op basis van leeruitkomsten. Bij de beoordeling van de aanvragen is sprake van een 'ja, tenzij'-benadering. Mocht een aanvraag niet worden goedgekeurd, dan is er eenmalig een herkansingsmogelijkheid. Indien een voor 1 mei 2017 ingediende aanvraag niet wordt goedgekeurd, dan is er voor die aanvraag dus nog een herkansingsmogelijkheid voor 1 november 2017.

Er is gekozen voor 1 mei 2017 als laatste aanvraagmoment met het oog op implementatie per september 2017 en met het oog op de doorlooptijd van de opleidingen. Voor een goede evaluatie en effectmeting is het noodzakelijk dat sprake is van voldoende studenten die de volledige opleidingscyclus doorlopen hebben en afgestudeerd zijn.

Meer informatie over de kaders en procedure voor beoordeling van aanvragen voor deelname aan het experiment leeruitkomsten, het experiment accreditatie onvolledige opleidingen en informatie over de wijze waarop in het kader van opleidingsaccreditatie wordt omgegaan met de beoordeling van de experimentvarianten van opleidingen, is te vinden op de website van de NVAO:

<https://www.nvao.net/recent/publicaties/documentatie-experimenten-flexibilisering-en-leeruitkomsten>

De pilots flexibilisering worden ondersteund door de NVAO, de Inspectie van het Onderwijs en het ministerie van OCW gezamenlijk. Deze handreiking is een voorbeeld van de wijze waarop die ondersteuning vorm krijgt. Daarnaast worden landelijke uitwisselingsbijeenkomsten en themabesprekingen georganiseerd en wordt gezorgd voor informatie in de vorm van documenten met relevante kaders, achtergrondinformatie en veel gestelde vragen en antwoorden (FAQ's).

De handreiking is een 'groeidocument'. Dat wil zeggen dat de handreiking in de loop van de tijd zal meegroeien met de ervaringen en inzichten die worden opgedaan bij de verdere ontwikkeling en uitvoering van de pilots flexibilisering. En de handreiking zal ook verrijkt worden met praktijkvoorbeelden van de deelnemende instellingen.

Nadrukkelijk vermelden we dat opgenomen (verwijzingen naar) voorbeelden e.d. niet als richtinggevende voorschriften zijn bedoeld. Het gaat om niet meer en niet minder dan het geven van toelichtingen en illustraties ter gedachtenvorming en ter ondersteuning van het proces zoals dat bij de instellingen hoger onderwijs plaatsvindt.

Hoofdstuk 1 van deze handreiking gaat in op het doel en het belang van flexibilisering van het onderwijs, verschillende dimensies van flexibilisering die onderscheiden worden en op de behoeften van studenten ten aanzien van flexibilisering. Vervolgens wordt aangegeven welke elementen van flexibilisering in de pilots flexibilisering centraal staan en invulling moeten krijgen.

Hoofdstuk 2 staat in het teken van het werken met leeruitkomsten. Toegelicht wordt wat onder leeruitkomsten wordt verstaan, hoe en waarom leeruitkomsten cruciaal zijn bij de flexibiliseringsaanpak in de pilots, hoe leeruitkomsten geformuleerd kunnen worden en aan welke eisen de leeruitkomsten moeten voldoen in het kader van de pilots flexibilisering.

Hoofdstuk 3 gaat over leerwegonafhankelijke toetsing en beoordeling, het onafhankelijk van het specifieke, flexibele opleidingstraject van de individuele student of groepen studenten beoordelen van de leeruitkomsten die zij in dat traject gerealiseerd hebben. Hierbij gaan we ook in op een toepassingsvorm van leerwegonafhankelijk toetsen die in de pilots flexibilisering essentieel is: het valideren van resultaten van leren buiten de opleiding, het meten en erkennen van wat studenten al kennen en kunnen, om daar op maat op aan te sluiten in het opleidingstraject. Verder wordt ingegaan op mogelijke vormen van leerwegonafhankelijk beoordelen en de eisen die zoal gelden om de kwaliteit daarvan te waarborgen.

Hoofdstuk 4 gaat in op het werken met onderwijsovereenkomsten waarin afspraken worden vastgelegd tussen opleiding, student en (indien van toepassing) de werkgever over de inhoud en vormgeving van het flexibele opleidingstraject. Aangegeven wordt wat de kaders zijn die gelden in de pilots flexibilisering en welke onderdelen in elk geval moeten worden opgenomen in de onderwijsovereenkomsten. Ook het belang van ondersteuning en begeleiding van studenten bij het maken van keuzes en afspraken komt hierbij aan de orde.

Hoofdstuk 5 gaat in op werkend leren, het benutten van de werkplek van de student voor de uitvoering van leeractiviteiten, om voor de opleiding relevante leeruitkomsten te realiseren. Hierbij komt ook het belang van kwaliteitsborging van werkend leren aan de orde en instrumenten en mogelijkheden om die kwaliteit te waarborgen. Daarnaast besteden we aandacht aan de rollen van de opleiding en de werkgever/praktijkorganisatie bij de begeleiding en beoordeling.

Tenslotte komen in hoofdstuk 6 verschillende randvoorwaarden aan bod die van belang zijn om flexibele opleidingstrajecten op adequate wijze te kunnen vormgeven en uitvoeren. Die randvoorwaarden betreffen onder meer de deskundigheid van docenten in hun verschillende rollen bij flexibele opleidingstrajecten, de rol van examencommissies, de faciliteiten (ICT e.d.) en de bedrijfsvoering rond flexibel opleiden.

Hoofdstuk 1. Flexibilisering

In dit hoofdstuk wordt geschetst wat het belang van flexibilisering is, welke vormen van flexibilisering zoal te onderscheiden zijn en welke wensen ten aanzien van flexibilisering leven. Vervolgens wordt ingezoomd op de wijze waarop in de pilots flexibilisering invulling wordt gegeven aan flexibilisering van opleidingstrajecten hoger onderwijs voor volwassenen.

Wat is het belang van flexibilisering?

Flexibilisering van het onderwijs kan ervoor zorgen dat het onderwijs toegankelijker en aantrekkelijker wordt en beter is afgestemd op de kenmerken en behoeften van studenten. Dit kan bijvoorbeeld door beter aan te sluiten op het beginniveau qua kennis en kunde van de student, diens werksituatie, en de voorkeuren voor de wijze van leren en studeren.

Op verschillende plaatsen in het hoger onderwijs worden de laatste jaren al wel vormen van flexibilisering en differentiatie van leerwegen beproefd en doorgevoerd. Maar in veel gevallen is ook nog sprake van een 'one size fits all' benadering, afgestemd op 'de gemiddelde student'. Hoewel de instroom in opleidingen hoger onderwijs zeer divers is, doorlopen studenten veelal hetzelfde curriculum en zijn de mogelijkheden voor differentiatie, keuzes en eigen inkleuring beperkt.

Sir Ken Robinson (2013) stelt dat het huidige formele onderwijs niet in staat is om tegemoet te komen aan wezenlijke kenmerken van mensen, zoals diversiteit, nieuwsgierigheid en creativiteit. Onderwijsomgevingen die gericht zijn op (aanpassing aan) uniformiteit en waarbij het curriculum, de leerstof en de examens een belangrijker rol innemen dan de lerende zijn volgens hem niet aantrekkelijk. Hij [beschrijft](#) dat het huidige stelsel zijn intellectuele oorsprong vindt in de Verlichting en nog steeds georganiseerd is als een 19e eeuwse industrieel productieproces waarin mensen (bijv. naar leeftijd en vooropleiding) worden voorgesorteerd en dezelfde 'productielijn' van het standaard onderwijsprogramma doorlopen. Er is sprake van aanbodsturing en convergentie, er wordt niet of nauwelijks ingespeeld op verschillen in kwaliteiten, kenmerken en behoeften van studenten. Volgens Robinson leidt dit niet alleen tot leerprocessen die minder effectief zijn dan wenselijk is, maar wordt daarmee ook de creativiteit, nieuwsgierigheid en het potentiële leervermogen van individuen beknot.

De opvattingen over hoe mensen leren en over hoe het onderwijs er uit zou moeten zien zijn aan veranderingen onderhevig. Naast aanbodgerichte werkwijzen, met een systematische leerstofoverdracht aan homogene groepen gericht op een duurzame ontwikkeling van cognitieve vermogens, groeit de belangstelling voor benaderingen waarin waarde wordt gehecht aan zelfsturend leren op basis van intrinsieke motivatie. De Self Determination Theory (SDT) van Ryan en Deci (2000) formuleert als uitgangspunt dat mensen meer gemotiveerd zijn voor werk en leren als wordt aangesloten op drie basisbehoeften: de behoefte aan bekwaamheidsontwikkeling (competence), de behoefte aan zelfsturing (autonomy) en de behoefte aan het leggen van verbindingen met anderen (relatedness). Volgens deze theorie hebben mensen een sterke natuurlijke behoefte om hun vaardigheden, bekwaamheden en vakmanschap voortdurend uit te breiden en versterken, mits zij daar zelf maar invloed op kunnen uitoefenen, het liefst in samenwerking met anderen.

Volgens Frey en Osborne (2013) zal het werk zich in de toekomst meer en meer gaan richten op kenmerken waar mensen goed in zijn. De basis van de ontwikkeling van competenties van mensen zal altijd een stevige ondergrond van (vak)kennis blijven, maar naast kennis worden andere competenties en vaardigheden belangrijk. Frey en Osborne noemen sociale intelligentie en creativiteit, vaardigheden die een directe associatie hebben met de 21e eeuwse vaardigheden. Er is ook behoefte aan mensen die veerkracht en 'lenigheid' kunnen tonen, zich aan kunnen passen aan veranderende omstandigheden, initiatief kunnen nemen en regie kunnen houden over werk, leven en eigen ontwikkeling. Een uitdagende, flexibele leeromgeving waarin de lerende zelf in toenemende mate het stuur in handen kan nemen past daarbij.

In het OECD project innovative learning environments zijn op basis van wetenschappelijk onderzoek (onderwijskundige inzichten, leerpsychologie en cognitiewetenschappen) de volgende 7 principes van een uitdagende leeromgeving geformuleerd:

1. Recognise the learners as its core participants, encourage their active engagement, and develop in them an understanding of their own activity as learners ("self-regulation").
2. Be founded on the social nature of learning and actively encourage group work and well-organised co-operative learning.
3. Have learning professionals who are highly attuned to the learners' motivations and the key role of emotions in achievement.
4. Be acutely sensitive to the individual differences among the learners in it, including their prior knowledge.
5. Devise programmes that demand hard work and challenge from all without excessive overload.
6. Operate with clarity of expectations and deploy assessment strategies consistent with these expectations; there should be strong emphasis on formative feedback to support learning.
7. Strongly promote "horizontal connectedness" across areas of knowledge and subjects as well as to the community and the wider world.

De OECD vertrekt vanuit het principe dat studenten zelf eigenaar zijn van hun eigen leerproces. Daarbij past onderwijs dat flexibel inspeelt op individuele verschillen, hoge verwachtingen heeft van studenten, verbinding zoekt met partners in de buitenwereld (bedrijven en maatschappelijke organisaties) en ruimte biedt voor samenwerkend leren. Uitgangspunt is dat leren geen geïsoleerde activiteit is, maar dat studenten met elkaar en met docenten een leergemeenschap vormen waarin een uitdagende leercultuur heerst. In de visie van de OECD op innovatief onderwijs is er veel ruimte voor de brede opdracht van het onderwijs en de ontwikkeling van advanced skills en zelfregulatie en het (probleemgericht) overschrijden van traditionele grenzen van disciplines.

Vormen van flexibilisering

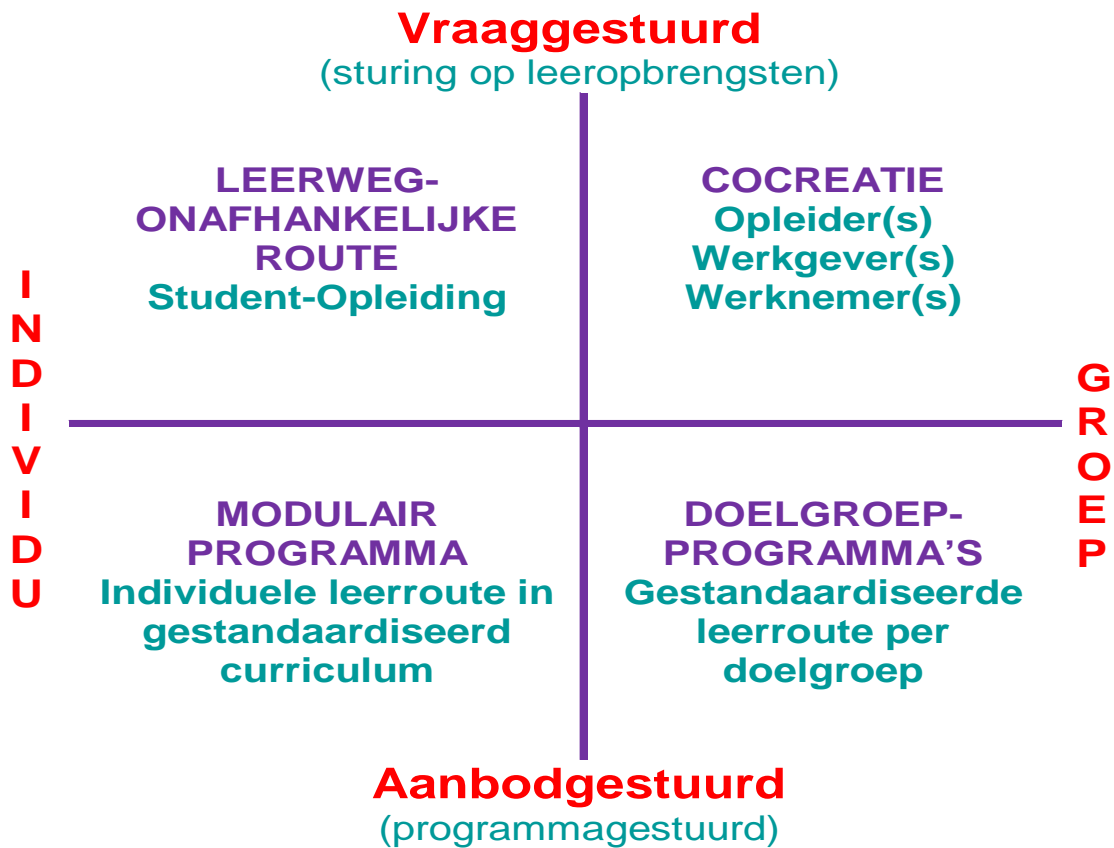
Flexibilisering is een containerbegrip, waar veel verschillende beelden bij bestaan. Flexibilisering kent vele vormen en dimensies, waarvan in onderstaand schema een aantal voorbeelden is beschreven.

Flexibilisering	Toelichting
Tempo	Mogelijkheden voor studenten om in eigen tempo deel te nemen aan de opleiding, te kunnen versnellen en vertragen. Mogelijkheden om flexibel in- en uit te kunnen stappen en gefaseerd aan de opleiding deel te nemen.

Tijd	<p>Flexibele instroommomenten, van meerdere momenten per jaar tot de mogelijkheid om op ieder gewenst moment in te kunnen stromen.</p> <p>Mogelijkheid om keuzes te maken ten aanzien van de volgorde waarin wordt deelgenomen aan modules/onderwijseenheden</p> <p>Mogelijkheid om tijd- en plaatsafhankelijk te leren, op het moment dat het de student zelf het best uitkomt.</p> <p>Mogelijkheid om deel te nemen aan contactonderwijs op verschillende momenten en tijden (overdag, 's avonds, weekenden, vakantieperioden).</p>
Locatie	<p>Naast leren door deelname aan onderwijs op de opleidingslocatie ook de mogelijkheid om te leren op de werkplek (of anderszins in de praktijk te leren tijdens stages en projecten e.d.) en om thuis of elders (waar ook ter wereld) te leren.</p>
Inhoud	<p>Keuzemogelijkheden uit aanbod onderwijs(modulen).</p> <p>Mogelijkheden tot eigen invulling en inkleuring leeractiviteiten door (deels) open inhouden.</p> <p>Maatwerktrajecten die aansluiten op wat de student al kent en kan.</p> <p>Afstemming inhoud leeractiviteiten op behoeften en mogelijkheden werkplek (of tijdens stages, projecten e.d.).</p>
Werkvormen	<p>Keuzemogelijkheden t.a.v. werkvormen, aansluitend bij behoeften en leerstijlen.</p> <p>Werkvormen hanteren die de student ruimte en verantwoordelijkheid geven voor eigen initiatief en zelfsturing (probleemgestuurd onderwijs, projectonderwijs, intervisie, blended learning).</p>
Toetsing	<p>Keuzemogelijkheden t.a.v. moment van afleggen toets/assessment.</p> <p>Leerwegaafhankelijke toetsing en beoordeling.</p> <p>Tussentijdse beoordeling (al dan niet formatief)</p> <p>Actieve rol student (self & peer assessment).</p> <p>Betrokkenheid externe deskundigen (bijv. werkveld) bij beoordeling.</p>
Begeleiding	<p>Begeleiding op maat, passend bij de kwaliteiten, behoeften en ambities van de student.</p> <p>Begeleiding tijdens onderwijscontacturen, op de werkplek/in de praktijk, online.</p> <p>Begeleiding bij het maken van keuzes voor invulling opleidingstraject en vaststelling onderwijsovereenkomsten</p> <p>Trajectbegeleiding, studie-/loopbaanbegeleiding, begeleiding persoonlijke en professionele ontwikkeling.</p>

In het kader van de Tijdelijke stimuleringsregeling 'Leven lang leren in het hbo' heeft de Hogeschool van Amsterdam (2010/2011) onderstaand model ontwikkeld, waarin vier varianten/aanpakken zijn onderscheiden die verschillen in de aard en mate van flexibilisering. Het model kent vier kwadranten op basis van de dimensies vraaggestuurd-aanbodgestuurd onderwijs en individuele-groepsgewijze benadering.¹

¹ Zie ook "Een leven lang leren in het hbo: lessons learned. Evaluatie in opdracht van het Ministerie van OCW" (2012), Susanne de Zwart, Henk Bakker, Astrid Wenneker, Pascal Kreijen, Lotte Terwel

Het Interstedelijk Studenten Overleg (ISO) heeft in de notitie 'Studeren op maat' (2015) zijn visie uiteengezet op flexibilisering van het hoger onderwijs. Het ISO vindt het belangrijk dat iedere student kan studeren op een manier die bij hem of haar past. Verschillende leerstijlen en –behoeften vragen om meer onderwijs op maat. Dit betekent meer flexibilisering van het onderwijs en meer verantwoordelijkheid voor de student om mogelijkheden aan te grijpen voor individuele ontplooiing.

Het ISO geeft aanbevelingen voor flexibilisering aan de hand van vijf dimensies.

1. *Open in toelating*, onder meer door te zorgen voor meer flexibiliteit in startmomenten van een opleiding en van vakken, door ervoor te zorgen dat toelatingseisen geen belemmering vormen voor stapelaars en door niet alleen te selecteren op basis van kwantitatieve gegevens, maar ook rekening te houden met brede ontwikkeling en motivatie.
2. *Open in tijd*, door mogelijk te maken dat studenten op elk moment in het jaar met een cursus of opleiding kunnen beginnen en op elk gewenst tijdstip kunnen studeren. Wanneer vakken meerdere keren per jaar kunnen worden gevolgd kan een student studievertraging voorkomen. Ook digitale mogelijkheden kunnen een uitkomst bieden, een student kan bijvoorbeeld een vak op een ander moment in de eigen tijd alsnog volgen om een cursusjaar af te ronden.
3. *Open in tempo*, meer differentiatie in tempo door meer mogelijkheden in te bouwen om te versnellen of vertragen, volgens eigen tijdsplanning en snelheid te studeren. Ook hiertoe kunnen digitale mogelijkheden worden benut, waaronder digitale afname van tentamens waarbij de student kan kiezen voor het moment van afleggen van het tentamen.

4. *Open in plaats*, door ervoor te zorgen dat studenten met verschillende lesmaterialen op elke gewenste plek kunnen studeren, ook buiten de locatie van de onderwijsinstelling. Door gebruik te maken van blended learning volgens het principe van flipping the classroom kunnen docenten kleinschaliger en intensiever onderwijs realiseren, waarbij tijdens werkgroepen dieper kan worden ingegaan op de leerstof.
5. *Open in programmering*, door meer los te komen van vaste onderwijsprogramma's, meer keuzeruimte in onderwijsprogramma's te bieden, meer te werken met modules, door reeds opgedane kennis en ervaring te erkennen en daar op aan te sluiten en door te focussen op leeruitkomsten en de rol van examencommissies te versterken.

Ook de Landelijke Studentenvakbond (LSVb) pleit voor meer flexibiliteit in het hoger onderwijs. In het rapport 'Het nieuwe leren is flexstuderen' (2014) stelt de LSVb dat het onderwijs flexibeler moet, zich meer moet richten op de wensen van de student en daarbij moet inspelen op de diversiteit in de studentenpopulatie. Volgens de LSVb moet de zeggenschap over het studietempo weer terug naar de student. Dit kan volgens de LSVb met de introductie van de flexstudent als aparte inschrijvingsvorm, waarbij de student zelf per periode bepaalt voor hoeveel studiepunten hij/zij onderwijs wil volgen. De bekostiging, de tarieven voor het collegegeld en de studiefinanciering zouden daar dan naar rato op moeten worden afgestemd.

Daarnaast ziet ook de LSVb veel kansen om het onderwijs flexibeler te maken door meer gebruik te maken van de mogelijkheden van digitaal onderwijs, door reeds verworven competenties te erkennen, door te werken met leeruitkomsten en door versoepeling van het vestigingsplaatsbeginsel.

Op grond van de ervaringen en analyses van ontwikkelingen en aanpakken in binnen- en buitenland concludeerde de adviescommissie Rinnooy Kan in het rapport 'Flexibel hoger onderwijs voor volwassenen' (2014) dat de wenselijke vormgeving van het hoger onderwijs voor de doelgroep volwassenen de volgende contouren kent.

1. Het moet mogelijkheden bieden tot gefaseerde deelname aan korter durende opleidingsactiviteiten. Die activiteiten moeten resulteren in certificaten en studiepunten, die te stapelen en 'transferable' zijn. Dit moet uiteindelijk leiden tot verzilvering in de vorm van een diploma; diplomagerichtheid moet ook bij gefaseerde deelname het doel en uitgangspunt zijn.
2. Het moet aansluiten bij de praktijkervaring van de volwassen deelnemer, door:
 - te erkennen wat de deelnemer al heeft geleerd, hoe en waar dan ook, zodat in de opleiding niet meer hoeft te worden gewerkt aan zaken die men al kan en kent;
 - in het onderwijs (binnen opleidingskaders) aan te sluiten bij leervragen die voortkomen uit de eigen ervaringspraktijk van deelnemers;
 - mogelijkheden te bieden tot toepassing van het geleerde in de praktijk en toetsing van het geleerde aan die praktijk.
3. Het moet flexibel en efficiënt zijn vormgegeven, door:
 - maatwerk in de afstemming op reeds verworven competenties van volwassen deelnemers;
 - gebruik te maken van de mogelijkheden die de werkplek biedt voor het uitvoeren van leeractiviteiten in het kader van de opleiding;

- gebruik te maken van tijd- en plaatsonafhankelijk leren met behulp van online onderwijs (e-learning en blended learning).

Focus in de pilots flexibilisering

De pilots flexibilisering sluiten aan op het advies 'Flexibel hoger onderwijs voor volwassenen' (2014) van de adviescommissie onder leiding van Rinnooy Kan. Het betreft aanbevelingen die in het verlengde liggen van de onderdelen genoemd bij bovenstaande punten 2 en 3. Modulaire, gefaseerde deelname en de mogelijkheid tot stapelen (punt 1) maakt deel uit van de experimenten vraagfinanciering.

De pilots flexibilisering (experiment leeruitkomsten en experiment accreditatie onvolledige opleidingen) bieden ruimte om opleidingen hoger onderwijs voor volwassenen te flexibiliseren door bestaande bepalingen die betrekking hebben op sturing vanuit een vaststaand onderwijsaanbod, gekoppeld aan aantallen uren studielast, los te laten. Door in plaats daarvan een benadering te hanteren vanuit te behalen leeruitkomsten (wat moeten studenten kennen en kunnen?) ontstaat ruimte om opleidingstrajecten voor individuen en (kleine) groepen flexibel en op maat in te richten. Het werken met leeruitkomsten maakt het dus mogelijk te differentiëren in opleidingstrajecten, deze meer af te stemmen op de situatie en de behoefte van de student en (indien van toepassing) de werkgever. De pilots flexibilisering bieden bovendien meer ruimte en mogelijkheden om de opleidingen voor volwassenen verder te flexibiliseren door het werken met online leren, werkend leren en validering te versterken. De combinatie van deze elementen maakt het voor instellingen, volwassen (werkende) studenten en werkgevers mogelijk een wezenlijk andere aanpak te hanteren en leven lang leren een stevige impuls te geven.

In de pilots flexibilisering wordt de - als belemmering voor flexibilisering ervaren - verplichting losgelaten om opleidingen te verzorgen op basis van in de OER vastgelegde onderwijseenheden. De aan de pilots deelnemende deeltijdse en duale opleidingen hoger onderwijs (associate degree, bachelor en master) leggen in plaats daarvan eenheden van leeruitkomsten vast. Dat zijn beschrijvingen van wat studenten moeten kennen en kunnen. Door te sturen op output in plaats van op input en proces, ontstaat ruimte om te differentiëren in opleidingstrajecten en deze meer in te richten op maat van de individuele student of groepen studenten. Op die manier wordt in de pilots flexibilisering losgekomen van aanbodsturing.

De studiepunten worden in de pilots flexibilisering gekoppeld aan de eenheden van leeruitkomsten en niet aan het onderwijsaanbod. Ook de verplichte koppeling van aantallen uren studielast aan studiepunten wordt losgelaten, in die zin dat er geen verplichting geldt om te verantwoorden en aan te tonen dat 'de gemiddelde student' 28 uur studielast per studiepunt realiseert.

Sturing op leeruitkomsten staat dus centraal in de pilots. Het gaat om wat men moet kennen en kunnen, niet om waar, hoe en in hoeveel tijd men dat leert. Op basis van te realiseren leeruitkomsten kan een diversiteit aan flexibele opleidingstrajecten op maat worden ingericht. Daarbij kan op maat worden aangesloten op wat volwassen studenten al kennen en kunnen. Door te werken met validering van resultaten van leren buiten de opleiding (door werkervaring, cursussen en trainingen e.d.) wordt in kaart gebracht welke leeruitkomsten de student aantoonbaar al heeft gerealiseerd en dus in het opleidingstraject niet meer hoeft te leren.

Voor (delen van) eenheden leeruitkomsten die de volwassen student nog niet beheerst wordt vervolgens in overleg gekeken op welke manier in het opleidingstraject gewerkt gaat worden aan het realiseren van die leeruitkomsten. Welke onderdelen van het onderwijsaanbod van de instelling passen daar goed bij, zijn ondersteunend in het verwerven van de benodigde kennis en vaardigheden? Welke onderwijsvormen sluiten het best aan bij de student en diens kenmerken en situatie, deelname aan werkgroepen, cursorisch onderwijs, trainingen en/of online onderwijs? Online leren wordt in de pilots flexibilisering versterkt, omdat dit bijdraagt aan het tijd- en plaatsonafhankelijk kunnen studeren, wat voor volwassenen gelet op het combineren van de studie met werk en privéleven vaak wenselijk is. Ook kan worden bekeken of en op welke manier de werkplek van de volwassen student (indien beschikbaar) benut kan worden voor het uitvoeren van leeractiviteiten gericht op het realiseren van leeruitkomsten.

Het geheel van afspraken over de invulling van (delen van) opleidingstrajecten van studenten wordt periodiek vastgelegd in een onderwijsovereenkomst. Die overeenkomst bevat onder meer afspraken over deelname aan onderwijsaanbod, uit te voeren leeractiviteiten, leren op de werkplek en de begeleiding en beoordeling. Om te waarborgen dat de diversiteit aan flexibel ingerichte opleidingstrajecten van de verschillende individuele studenten of groepen studenten leidt tot vergelijkbare leerresultaten wordt in de pilots flexibilisering gewerkt met vormen van leerwegaafhankelijke toetsing en beoordeling. Op die manier wordt gewaarborgd dat iedere student, ongeacht diens specifieke opleidingstraject, het gewenste eindniveau van de opleiding realiseert en dat de waarde van diploma's verzekerd is.

In de volgende hoofdstukken gaan we nader in op het werken met leeruitkomsten, leerwegaafhankelijke toetsing en beoordeling, onderwijsovereenkomsten en werkend leren.

Hoofdstuk 2. Leeruitkomsten

In dit hoofdstuk zetten we uiteen wat we verstaan onder leeruitkomsten en gaan we in op de centrale rol die leeruitkomsten spelen in de flexibele vormgeving van opleidingstrajecten in het kader van de pilots. De eisen waar de leeruitkomsten aan moeten voldoen en de functies, tips en suggesties voor de aanpak bij het formuleren van leeruitkomsten en de functies die leeruitkomsten kunnen vervullen komen vervolgens ook aan de orde.

Wat zijn leeruitkomsten?

Leeruitkomsten zijn beschrijvingen van wat studenten moeten kennen en kunnen, welke kennis, inzicht en vaardigheden studenten moeten hebben verworven als resultaat van een leerproces.

In de literatuur en in de praktijk van het onderwijs wordt een veelheid aan definities van leeruitkomsten gehanteerd. Enkele voorbeelden zijn:

“Learning outcomes are statements of what a learner is expected to know, understand and/or be able to demonstrate after completion of a process of learning.” (ECTS Users’ Guide, 2005; Tuning Project)

“A learning outcome is a statement of what a learner is expected to know, understand and be able to do at the end of a period of learning and of how that learning is to be demonstrated.” (Moon, 2002)

“Leerresultaten bepalen wat een lerende verwacht wordt te kennen, te begrijpen, te doen bij het afronden van een leertraject en de wijze waarop het geleerde kan worden getoond.” (Pre-pilot FME)

De focus ligt in alle definities op output in plaats van input en proces. Het gaat om de resultaten van leren en niet primair om het specifieke onderwijs dat gevolgd wordt, de specifieke leeractiviteiten die de student uitvoert, de specifieke literatuur die gebruikt wordt en de aantallen uren studielast e.d. En de focus ligt in alle definities op de individuele lerende en de demonstratie van diens leerresultaten.

De pilots flexibilisering schrijven geen specifieke definitie van leeruitkomsten voor. De instellingen zijn vrij om hun eigen keuze te maken voor een definitie of benadering, zolang de leeruitkomsten maar de functie kunnen vervullen die de pilots flexibilisering beogen en voldoen aan de eisen die gelden voor deelname aan het experiment leeruitkomsten.

Wat is de rol van leeruitkomsten in de pilots flexibilisering?

De pilots flexibilisering maken de omslag mogelijk van aanbodgericht onderwijs naar flexibel en vraaggericht onderwijs, waarin de lerende volwassene centraal staat. Dat gebeurt door leeruitkomsten als uitgangspunt te nemen, in plaats van te werken vanuit een vaststaand studieprogramma of vanuit vaststaande modules. De (nog vast te stellen) AMvB bepaalt dat eenheden van leeruitkomsten worden vastgelegd in de onderwijs- en examenregeling, in plaats van het vastleggen van onderwijsaanbod in onderwijsseenheden zoals dat regulier het geval is op basis van de WHW.

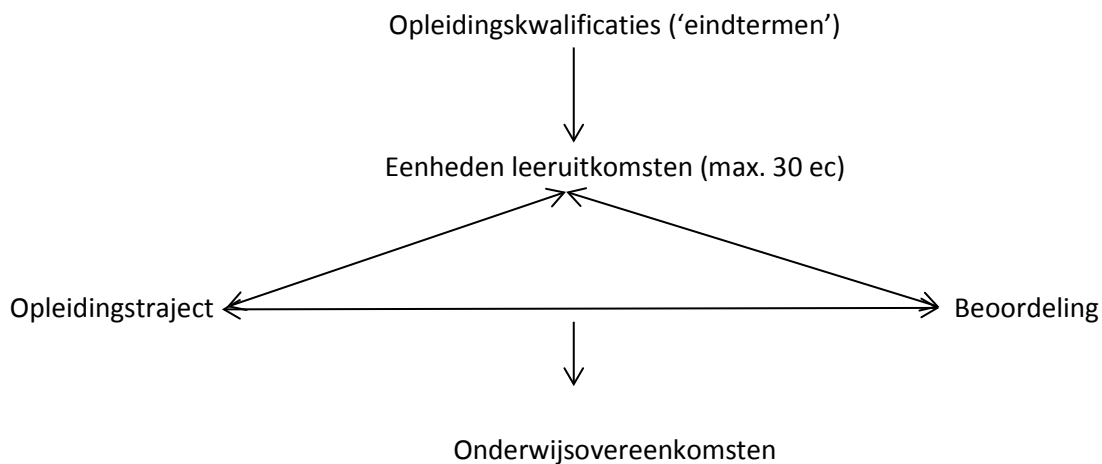
De opleiding bestaat in de pilots flexibilisering dus uit het geheel van uitgewerkte en vastgelegde eenheden van leeruitkomsten. Aan eenheden van leeruitkomsten moeten aantallen studiepunten worden gekoppeld en in de onderwijs- en examenregeling worden vastgelegd. De omvang van de opleiding in termen van het totale aantal studiepunten blijft dus ongewijzigd. Het is aan de instelling om verantwoorde keuzes te maken ten aanzien van het aantal studiepunten dat gekoppeld wordt aan een eenheid van leeruitkomsten, bijvoorbeeld als uitdrukking van de geschatte studielast en van het gewicht of relatieve belang van die leeruitkomsten in de opleiding en de beroepspraktijk.

Met het oog op graadverlening moeten de eenheden van leeruitkomsten aantoonbaar leiden tot de kwalificaties (eindtermen, opleidingsprofiel) die gelden voor de betreffende opleiding. En er moet sprake zijn van opbouw en samenhang in het geheel van eenheden van leeruitkomsten van de opleiding. Dit vervangt de sturing op de opbouw en samenhang van het aanbod van onderwijseenheden in opleidingsprogramma's. Om te kunnen sturen (en toetsen) op opbouw en samenhang van eenheden van leeruitkomsten, om studeerbaarheid te waarborgen en om de eenheden die worden getentamineerd en geëxamineerd niet te groot te maken, geldt in de pilots flexibilisering een maximum van 30 studiepunten per eenheid van leeruitkomsten.

De eenheden van leeruitkomsten zijn 'de basis, de spil en het anker' van de flexibele opleidingstrajecten. De leeruitkomsten worden benut als basis voor de vaststelling van de voor de opleiding relevante kennis en kunde die de student voorafgaand aan en/of buiten de opleiding al heeft opgedaan (validering). Door die validering kan worden bepaald of de student de leeruitkomsten van bepaalde eenheden aantoonbaar al geheel of gedeeltelijk beheerst. Als wordt vastgesteld dat een student de leeruitkomsten van een bepaalde eenheid al helemaal beheerst, dan kan de examencommissie besluiten de bijbehorende studiepunten voor die eenheid toe te kennen. Indien de student van een bepaalde eenheid van leeruitkomsten een deel al heeft gerealiseerd, dan kunnen afspraken worden gemaakt over de wijze waarop de student de andere leeruitkomsten van die eenheid gaat realiseren.

De leeruitkomsten zijn richtinggevend voor de afspraken die periodiek in onderwijsovereenkomsten met studenten worden vastgelegd over de invulling van (delen van) opleidingstrajecten. Aan welke onderdelen van het onderwijsaanbod wordt deelgenomen, wat gaat de student via zelfstudie doen en wat online, op welke manier wordt de werkplek van de student benut om leeractiviteiten uit te voeren, welke resultaten gaat de student realiseren, hoe wordt de student begeleid en hoe vindt de beoordeling plaats?

De leeruitkomsten zijn eveneens richtinggevend voor de leerwegaafhankelijke beoordeling van de resultaten van het leren van studenten in delen van opleidingstrajecten gericht op de betreffende eenheid of eenheden. Congruentie en consistentie in de driehoek leeruitkomsten – opleidingstraject – beoordeling is dus van groot belang. Op de volgende pagina wordt dit schematisch weergegeven.

De adviescommissie die de aanvragen van instellingen heeft beoordeeld in het kader van de subsidieregeling flexibel hoger onderwijs voor volwassenen heeft geconstateerd dat het werken met leeruitkomsten nog veel aandacht behoeft, zeker gelet op de cruciale rol die leeruitkomsten vervullen in de pilots:

“Er moet nog veel werk worden verricht om het werken met leeruitkomsten tot een realiteit te maken. In alle gevallen is nog geen sprake van formuleringen van leeruitkomsten vanuit de volwassene en/of het werkveld. Ook wordt in een deel van de aanvragen geen helder traject of procedure geschetst hoe te komen tot goed meetbare leeruitkomsten en hoe de stakeholders daarbij betrokken worden, of zijn de beoogde aanpakken niet erg gedetailleerd uitgewerkt. Omdat het succes van flexibel leren hiermee staat of valt, adviseert de commissie dat dit aspect zowel in de uitwerking door de instellingen als in het begeleidingsproces van de uitvoering van de projecten scherp in de gaten wordt gehouden.”

Kwaliteitseisen ten aanzien van leeruitkomsten

Bij de beoordeling van aanvragen voor deelname aan het experiment leeruitkomsten hanteert de NVAO de volgende kwaliteitseisen:

- Leeruitkomsten moeten leerwegaafhankelijk zijn. De leeruitkomsten moeten een variatie aan leeractiviteiten en opleidingstrajecten mogelijk maken voor individuele studenten en/of groepen studenten.
- Het geheel van eenheden van leeruitkomsten moet representatief zijn voor de eindkwalificaties van de opleiding.
- De leeruitkomsten moeten herkenbaar zijn voor het werkveld, relevant en representatief zijn voor de actuele beroepspraktijk en aansluiten bij de ontwikkelingen die daarin gaande zijn en verwacht worden.
- De leeruitkomsten moeten samenhangend zijn:
 - iedere eenheid is een samenhangend geheel van leeruitkomsten die te onderscheiden is van andere eenheden van leeruitkomsten;
 - gezamenlijk en in samenhang stellen de eenheden van leeruitkomsten de student in staat de eindkwalificaties te realiseren naar inhoud en niveau.
- De leeruitkomsten moeten specifiek en meetbaar zijn, een gedegen basis vormen voor een eenduidig beoordelingskader voor leerwegaafhankelijke toetsing.

- Er moet sprake zijn van transparantie, de relatie tussen eindkwalificaties, eenheden van leeruitkomsten, leeractiviteiten en toetsing is duidelijk.
- En er moet sprake zijn van duurzaamheid, de leeruitkomsten zijn op zo'n manier geformuleerd dat deze een aantal jaren gehanteerd kunnen worden.

Formulering leeruitkomsten

Zoals aangegeven geldt er geen voorgeschreven definitie van leeruitkomsten in de pilots flexibilisering. Er gelden naast de bovengenoemde kwaliteitseisen ook geen specifieke voorschriften voor de wijze waarop leeruitkomsten geformuleerd moeten worden. Op basis van in de praktijk van het onderwijs gebruikte wijzen van formulering van leeruitkomsten kunnen wel de volgende suggesties doen.

Formuleringen van leeruitkomsten bevatten:

- een beschrijving van het eindresultaat, bijvoorbeeld in termen van gedrag, handelingen en/of (beroeps)producten;
- een omschrijving van de inhoud, over welk onderwerp en welke soort activiteit het gaat;
- een aanduiding van de minimumprestatie, de norm, het vereiste niveau;
- een aanduiding van de voorwaarden, de condities en de context (voor zover relevant om te waarborgen dat leeruitkomsten in een variëteit aan contexten wordt gerealiseerd en dit geen onnodige inperkingen oplevert voor de flexibiliteit en vraaggerichtheid).

Bij het formuleren van leeruitkomsten ligt de uitdaging in het vinden van balans vinden tussen houvast en ruimte: de leeruitkomsten moeten voldoende concreet en specifiek zijn, maar niet zo dichtgetimmerd dat ze de flexibiliteit in de invulling van (delen van) opleidingstrajecten in de weg staan.

Overige functies van leeruitkomsten

Het betrekken van het werkveld bij de formulering van leeruitkomsten is een manier om ervoor te zorgen dat de leeruitkomsten herkenbaar zijn en aansluiten op de actuele (ontwikkelingen in de) beroepspraktijk.

Leeruitkomsten zijn bruikbaar in het kader van publieke informatievoorziening, het zorgt voor de stakeholders voor transparantie over de opleiding en wat daarin wordt geleerd en op welk niveau. Daarnaast zijn leeruitkomsten bruikbaar voor documentatie bij schoolverklaringen e.d. Als een student bijvoorbeeld uitvalt of elders een opleiding gaat volgen, maken beschrijvingen van leeruitkomsten inzichtelijk wat de student al heeft geleerd en beheerst.

Hoofdstuk 3. Leerwegaafhankelijke beoordeling en validering

In de pilots flexibilisering blijven de bepalingen in de WHW (artikel 7.13) over tentamens en examens e.d. gehandhaafd, maar wordt de tentaminering niet gekoppeld aan onderwijseenheden, maar aan de eenheden van leeruitkomsten. De opleidingstrajecten van studenten die gericht zijn op het realiseren van de leeruitkomsten van een eenheid kunnen verschillen. Tegelijkertijd moet gewaarborgd worden dat de studenten met hun verscheidenheid aan specifieke leeractiviteiten de beoogde leeruitkomsten hebben gerealiseerd. Om dat te beoordelen wordt in de pilots flexibilisering gewerkt met leerwegaafhankelijke vormen van toetsing.

Validering

Validering van resultaten van leren buiten de opleiding, het beoordelen en erkennen van de kennis en kunde die een student heeft opgedaan door (werk)ervaring (informeel leren) en door deelname aan cursussen en trainingen e.d. (non-formeel leren), is een toepassing van leerwegaafhankelijk beoordelen. Het maakt bij validering immers niet uit waar en wanneer het leren heeft plaatsgevonden, het gaat erom dat relevante leeruitkomsten aantoonbaar zijn gerealiseerd. En, zoals besproken in het voorgaande hoofdstuk, die leeruitkomsten zijn zodanig geformuleerd dat zij ruimte bieden aan studenten om op verschillende manieren en met verschillende vormen van bewijs aan te tonen dat zij die leeruitkomsten hebben gerealiseerd.

Een aantal jaren geleden werd er ook in het hbo veel gewerkt met EVC-procedures. Om uiteenlopende redenen is het werken met EVC-procedures gericht op hbo-opleidingen sterk teruggelopen. Een aantal hogescholen heeft ervoor gekozen hun EVC-procedures om te vormen naar intake assessments, anderen zijn er helemaal mee gestopt. EVC werd in het oude EVC-stelsel gepositioneerd als een procedure die 'voor de poort' moest worden uitgevoerd. Met de overgang van het EVC-stelsel naar het systeem van validering met twee routes (arbeidsmarktroute en onderwijsroute) is validering gericht op het verkrijgen van vrijstellingen en het behalen van onderwijskwalificaties 'binnen de poort' van het onderwijs gepositioneerd. Doel hiervan is dat de acceptatie en overdraagbaarheid van resultaten van validering groter wordt. Door validering dichter bij examencommissies te positioneren hebben zij beter zicht op de kwaliteit en betrouwbaarheid van de opzet en uitvoering van valideringsprocedures en de bruikbaarheid van de resultaten van die valideringsprocedures. Met als gevolg dat zij beter in staat zijn besluiten te nemen over het toekennen van studiepunten op basis van validering.

Zoals aangegeven is validering één van de belangrijke elementen in de vormgeving van flexibele opleidingstrajecten in de pilots flexibilisering. Als een student aantoonbaar de leeruitkomsten van een eenheid heeft gerealiseerd kan een examencommissie de bij die eenheid horende studiepunten toekennen aan de student. En als een student een deel van de leeruitkomsten van een eenheid al heeft gerealiseerd, kan een opleidingstraject met de student worden afgesproken gericht op het realiseren van de andere leeruitkomsten van die eenheid, waarna bij succesvolle afronding het geheel van de bijbehorende studiepunten wordt toegekend.

Valideringsprocedures moeten in de pilots flexibilisering in ieder geval 'binnen de poort' worden aangeboden, maar mogen daarnaast ook 'voor de poort' worden uitgevoerd. Dat laatste kan

bijvoorbeeld van belang zijn als de student graag meer duidelijkheid wil over de erkenning van diens relevante kennis en kunde en de mogelijke verkorting van het opleidingstraject die dat oplevert, voordat hij besluit aan de opleiding te gaan deelnemen. Hierbij is echter wel van belang dat formele besluitvorming door een examencommissie pas alleen kan plaatsvinden na inschrijving van de student. 'Voor de poort' kun je wel indicaties geven, maar geen definitieve toezeggingen doen.

Uiteraard kunnen opleidingen en examencommissies ook samenwerken met externe EVC-aanbieders en de resultaten van evc-procedures of andere vormen van valideringsprocedures die door die externe partij zijn uitgevoerd in behandeling nemen. In het geval van samenwerking met een externe EVC-aanbieder is het van belang dat er goede samenwerkingsafspraken worden gemaakt, onder meer over de hantering van standaarden, de uitvoering van de beoordeling en de rapportage en onderbouwing van de beoordeling, zodat de examencommissie in staat wordt gesteld op verantwoorde wijze besluiten te nemen en deze goed te kunnen onderbouwen en verantwoorden.

Validering kan daarnaast ook in de loop van de deelname van de student aan opleidingstrajecten plaatsvinden, gekoppeld aan de leerwegaafhankelijke vormen van toetsing en beoordeling van eenheden van leeruitkomsten. Een student kan immers ook 'tijdens de rit' elders relevante kennis en kunde verwerven.

De Inspectie van het Onderwijs heeft eerder onderzoek gedaan naar de kwaliteit van besluitvorming door examencommissies op basis van 'ervaringscertificaten' (EVC-rapportages). In 'Examencommissies & Ervaringscertificaten. Over EVC in het mbo en het hbo' (2012) heeft de inspectie daarover gerapporteerd. Geconstateerd werd onder meer dat de kwaliteit van ervaringscertificaten in de meeste gevallen tekortschoot en daardoor examencommissies onvoldoende informatie verschafte om verantwoorde beslissingen te nemen over vrijstelling, diplomering of maatwerk. Met het oog op validering in de pilots flexibilisering is het dus ook bij uitvoering 'binnen de poort' en in eigen beheer van belang te zorgen voor een goede onderbouwing van de beoordelingen en afspraken te maken met examencommissies over welke informatie zij op welke manier aangeleverd moeten krijgen om tot verantwoorde, gedocumenteerde besluitvorming te komen.

Vormen van leerwegaafhankelijk beoordeling

Vormen van leerwegaafhankelijke beoordeling zijn bijvoorbeeld portfolio-assessment, performance assessment en voortgangstoetsing.² Portfolio-assessment is een toetsvorm waarbij de student zijn competenties aantoont aan de hand van bewijzen in een portfolio, zoals beroepsproducten en ervaringsverslagen. Een portfolio-assessment toetst of de student in kenmerkende en kritische beroepscontexten professioneel handelt volgens het vereiste gedrag, met een juiste toepassing van theoretische inzichten en op het gewenste niveau. Dat gebeurt aan de hand van bewijs dat de student hiervoor aanlevert in een portfolio. Dat bewijs in het portfolio kan variëren van beroepsproducten en theoretische en methodische verantwoordingen tot ervaringsverslagen en beoordelingen van derden. Bij een portfolio-assessment wordt doorgaans gewerkt met twee assessoren ('vier ogen principe').

² Bij het schrijven van de teksten over toetsing en beoordeling in dit hoofdstuk is dankbaar gebruik gemaakt van de informatie op de website <https://score.hva.nl/>.

Stappen die de assessoren doorlopen bij het uitvoeren van een portfolio assessment:

1. Lezen en beoordelen van het portfolio: beide assessoren onafhankelijk van elkaar.
2. Overleg met collega-assessor: bespreken van bevindingen uit portfolio en voorbereiden van assessmentgesprek.
3. Assessmentgesprek voeren: ontbrekende informatie verzamelen voor beoordeling (gezamenlijk).
4. Oordeel vaststellen en onderbouwen (gezamenlijk).
5. Oordeel en onderbouwing vastleggen in daarvoor bestemd document (gezamenlijk).
6. Feedback geven (gezamenlijk)

Een performance assessment (gedragsassessment, proeve van bekwaamheid, praktijkproef) is een toetsvorm waarin het gedrag van studenten tijdens het uitvoeren van kenmerkende, kritische beroepstaken wordt geobserveerd en beoordeeld op basis van vooraf gespecificeerde criteria conform de beoogde leeruitkomsten. Een performance assessment kan plaats vinden in een authentieke beroepssituatie of in een simulatie, waarbij de student in (een) kritische beroepssituatie(s) wordt gebracht. Dit assessment wordt vooral ingezet om competenties te toetsen die uitsluitend zichtbaar zijn in gedrag en niet in producten (portfolio).

Het performance assessment bestaat uit:

1. Het observeren van het gedrag.
2. Het voeren van een assessmentgesprek ter verantwoording van de keuzes voor het getoonde gedrag.
3. Het tot stand brengen en vastleggen van een onderbouwd oordeel.
4. Het geven van feedback.

Voortgangstoetsen zijn onder meer bekend van de opleidingen Geneeskunde. Voortgangstoetsen zijn afgestemd op de cognitieve doelstellingen op het niveau van de eindtermen van de opleiding en worden gedurende de gehele opleiding periodiek afgenomen. De normen die worden gehanteerd worden hoger naarmate de leerjaren vorderen; aan het eind van de opleiding dient de student te beschikken over voldoende kennis op eindniveau, over de volle breedte van de opleiding. Deze wijze van toetsing biedt de mogelijkheid om het kennisniveau en de veranderingen daar in te meten, onafhankelijk van de mogelijk individueel verschillende leerpaden van studenten. Het verloop van de totaalscore van opeenvolgende toetsen representeert de voortgang in kennisontwikkeling.

Uiteraard zijn ook combinaties van toetsvormen denkbaar, bijvoorbeeld door een portfolio-assessment of een performance assessment te combineren met een vorm van kennistoetsing. Waar het om gaat is dat methoden en instrumenten worden gehanteerd die geschikt zijn voor leerwegonafhankelijk toetsen en beoordelen. De toetsing van leeruitkomsten kan bijvoorbeeld bestaan uit het beoordelen van prestaties in de vorm van producten, gedrag of op andere wijze te demonstreren bekwaamheid, waaruit een integratie van verworven en toegepaste kennis, inzicht en vaardigheden blijkt met een passende bijbehorende beroepshouding.

Mix van leerwegonafhankelijk en leerwegafhankelijk toetsen

Bovenstaande wil niet zeggen dat er geen vormen van leerwegafhankelijke toetsing en beoordeling kunnen worden gehanteerd in de pilots flexibilisering. Integendeel, het is aan te bevelen met een mix van toetsvormen te hanteren en ook vormen van beoordeling en feedback te integreren in het

specifieke traject van de student. Dat kan ook in de vorm van formatieve toetsing en beoordeling, zodat de toetsing op een ontwikkelingsgerichte manier deel uitmaakt van het leertraject. Denk daarbij ook aan het inzetten van peer assessment (waarbij studenten elkaar beoordelen en feedback geven) en self assessment, vormen van beoordeling die bijdragen aan verdieping van het leerproces.

Eisen aan leerwegaafhankelijke toetsing en beoordeling

Leerwegaafhankelijke toetsing en beoordeling moet net als elke andere vorm van beoordeling voldoen aan eisen van validiteit en betrouwbaarheid. Belangrijk is daarbij te beseffen dat validiteit een eerste vereiste is. Als een toets onvoldoende valide is, kan de kwaliteit van die toets niet worden 'gered' door betrouwbaarheid.

Validiteit houdt in dat de toets de juiste informatie oplevert om te beoordelen of de leeruitkomsten zijn behaald. Er zijn verschillende aspecten te onderscheiden aan validiteit. De belangrijkste zijn:

- Begripsvaliditeit: is het tentamen/de opdracht representatief voor de leeruitkomsten; in het geval van kennis: meet het tentamen op het beoogde beheersingsniveau (feitenkennis, inzicht; toepassingskennis of kritisch kunnen denken over en problemen kunnen oplossen met de verworven kennis)?
- Inhoudsvaliditeit: komen alle aspecten van de leeruitkomsten aan bod en zijn de conclusies overdraagbaar naar andere beroepssituaties en –contexten. Als het gaat om kennis: worden de kennisaspecten voldoende gedekt?

Relevante vragen met het oog op het realiseren van validiteit in de toetsing en beoordeling zijn bijvoorbeeld:

- Zijn de leeruitkomsten adequaat geformuleerd, zijn ze toetsbaar en meetbaar gemaakt, zijn ze aantoonbaar op het passende niveau?
- Past de toetsvorm bij de aard en het niveau van de leeruitkomsten?
- Is de toets afgestemd op het cognitieve niveau van de leeruitkomsten, worden de leeruitkomsten in de juiste verhouding gemeten?

Betrouwbaarheid verwijst naar de mate waarin herhaalde inzet van toetsings- en beoordelingsinstrumenten onder dezelfde omstandigheden leiden tot hetzelfde eindoordeel. Het betreft de mate waarin scores consistent, nauwkeurig en reproduceerbaar zijn. Betrouwbaarheid heeft betrekking op:

- De kwaliteit van de toetsing: de opgaven, opdrachten of instructies moeten helder en eenduidig geformuleerd zijn en er mag geen twijfel bestaan over welke prestatie verwacht wordt.
- De beoordeling moet een onderscheid maken tussen de 'goede' en 'zwakke' studenten. Dit geldt voor de toetsing en beoordeling als geheel en voor de afzonderlijke onderdelen.
- De betrouwbaarheid wordt mede beïnvloed door de omvang van een toets. Deze mag niet te lang duren en een meting van uithoudingsvermogen worden (tenzij dat een relevante leeruitkomst is...).
- De omstandigheden waaronder de toets wordt afgenomen. Belangrijk is dat er zo veel mogelijk sprake is van standaardisatie en objectiviteit. Omstandigheden kunnen op velerlei zaken betrekking hebben: de omstandigheden tijdens afname, het gebruik van hulpmiddelen, de beschikbare toetstijd.

- De wijze waarop de resultaten worden beoordeeld. Bij de beoordeling van de resultaten spelen standaardisatie en objectiviteit een belangrijke rol. Zo kan een beoordelaar worden beïnvloed door eerdere beoordelingen en door zijn relatie met de student. Mogelijke oplossingen zijn om de beoordeling zoveel mogelijk te standaardiseren en te objectiveren. Bijvoorbeeld door te werken met beoordelingsmodellen en protocollen en door te werken met twee beoordelaars, zodat ‘vier ogen’ naar de geleverde prestatie kijken. Ook regelmatige onderlinge afstemming over de gemeenschappelijke norm is gewenst, zodat er een zoveel mogelijk eenduidig oordeel is.

Relevante vragen met het oog op het realiseren van betrouwbare toetsing zijn bijvoorbeeld:

- Zijn de vragen en/of opdracht(en) zo geformuleerd dat alleen studenten die de leeruitkomsten beheersen hier goed op zullen scoren?
- Hebben de vragen en/of opdrachten en onderdelen geen onderlinge relatie en overlap?
- Zijn de vragen en opdrachten eenduidig geformuleerd en op één manier te interpreteren?
- Is het aantal vragen, opdrachten en onderdelen groot genoeg om toevalstreffers uit te sluiten?
- Maakt de toets als geheel onderscheid tussen studenten die goed en minder goed presteren?

Naast validiteit en betrouwbaarheid is ook transparantie van de toetsing en beoordeling van belang. Transparantie heeft betrekking op het volledig en tijdig informeren van studenten over de toetsing en beoordeling, zodat zij zich adequaat kunnen voorbereiden. Zij moeten tijdig op de hoogte zijn van en inzicht hebben in de toetsvorm, waarmee de leeruitkomsten worden getoetst, de beoordelingscriteria, de normering en de cesuur. Ook moeten zij op de hoogte zijn van voorwaarden voor deelname, afspraken over afname en procedures (fraude, studenten met beperkingen e.d.). De informatie in de studiegids en diagnostische toetsen dragen hieraan bij.

De examencommissie heeft een nadrukkelijke, proactieve rol om erop toe te zien dat examinatoren voldoen aan de vereiste kwalificaties om de leeruitkomsten op eenduidige wijze te toetsen en beoordelen en hanteert adequate methoden om te borgen dat de beoordeling van de realisatie van leeruitkomsten door individuele studenten op verantwoorde en adequate wijze wordt uitgevoerd. Voor meer informatie over de rol van de examencommissie zie <http://www.onderwijsinspectie.nl/nieuws/2015/06/versterking-examencommissies-hoger-onderwijs-vastgelegd-in-e-magazine.html>.

Hoofdstuk 4. Onderwijsovereenkomsten

In de pilots flexibilisering wordt niet gewerkt met tevoren in de OER vastgelegde onderwijsprogramma's, maar worden flexibele opleidingstrajecten in overleg met de student ingericht en vastgesteld. Omdat het gaat om maatwerk, dient dit individueel te worden vastgelegd in een onderwijsovereenkomst. Een onderwijsovereenkomst biedt de student de noodzakelijke duidelijkheid en rechtszekerheid ten aanzien van het opleidingstraject zoals hij dat gaat doorlopen. De onderwijsovereenkomst maakt tevens duidelijk dat het gaat om een opleidingstraject in het kader van het experiment leeruitkomsten.

De onderwijsovereenkomst biedt helderheid en transparantie aan de student over de inhoud en werkwijze in het flexibel ingerichte (deel van het) opleidingstraject gericht op de eenheden van leeruitkomsten waar de onderwijsovereenkomst betrekking op heeft. De student zit in de pilots flexibilisering mede aan het stuur, kan mede regie voeren over de inrichting van diens opleiding door keuzes te maken voor deelname aan bepaalde onderdelen van het onderwijsaanbod, voor bepaalde werkvormen en door mee te denken over de wijze waarop de werkplek (indien van toepassing) kan worden benut om relevante leeruitkomsten te realiseren. Daarnaast fungeren de onderwijsovereenkomsten als verantwoordingsdocumenten voor de opleiding/instelling.

Onderwijsovereenkomsten in OER

In de onderwijs- en examenregeling moet beschreven zijn hoe de afspraken worden gemaakt en vastgelegd met individuele studenten over de leertrajecten die zij gaan uitvoeren om de leeruitkomsten van één of meerdere eenheden leeruitkomsten te realiseren. Daarbij moet helder beschreven zijn hoe het proces eruit ziet, hoe de student in dit proces ondersteund en begeleid wordt, hoe en wie de onderwijsovereenkomst(en) vaststelt e.d.

In onderwijsovereenkomsten kunnen op verschillende niveaus afspraken worden gemaakt en vastgelegd. Met betrekking tot de gehele duur van de opleiding (niveau 1) wordt vastgelegd wat de werkwijze zal zijn in de loop van de opleiding, wat de inhoud en de doelstellingen zijn (in globale termen), hoe de afspraken over concrete invulling van delen van opleidingstrajecten tot stand komen, hoe de realisatie van leeruitkomsten wordt beoordeeld, wat de rol, de rechten en de plichten van de student zijn en waar de opleiding/instelling zich toe verplicht om zorg voor te dragen. Hiermee wordt als het ware een doorkijkje voor de student naar de hele opleiding geboden. Het kan beschouwd worden als een groeidocument, dat in de loop van de tijd wordt aangepast en aangevuld door nadere invullingen in de vorm van periodieke afspraken over concrete invulling van delen van opleidingstrajecten (niveau 2).

Er gelden geen exacte voorschriften ten aanzien van de frequentie van aanpassing en aanvulling van de onderwijsovereenkomst en ten aanzien van het aantal eenheden van leeruitkomsten en bijbehorende studiepunten waarop de afspraken betrekking moeten hebben. Maar gelet op de benodigde mate van concreetheid van de afspraken ligt het voor de hand dat de periodieke aanpassing van een aanvulling op de afspraken bijvoorbeeld betrekking heeft op eenheden van leeruitkomsten met een totale omvang van 30 tot 60 studiepunten.

Wat moet er in elk geval in de onderwijsovereenkomst staan?

- **Inkadering in het experiment leeruitkomsten**

Het moet duidelijk zijn dat de student deelneemt aan een opleiding in het kader van het experiment leeruitkomsten.

Voorbeeld:

[*Naam instelling*] neemt met de bacheloropleiding/het Ad-programma/de masteropleiding [*naam van de opleiding of het Ad-programma waarover de overeenkomst gaat*] deel aan het Experiment leeruitkomsten. Dit experiment duurt van 1 juli 2016 tot en met 30 juni 2022.

Doel van het experiment is te onderzoeken of een andere inrichting van deeltijdse en duale vormen van bacheloropleidingen, Ad-programma's en masteropleidingen leidt tot een grotere deelname van studenten aan die vormen van opleidingen en het verlenen van meer wettelijke graden.

De andere inrichting van de opleidingen bestaat eruit dat geen sprake hoeft te zijn van een samenhangend geheel van onderwijseenheden als bedoeld in artikel 7.3 van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW). In plaats daarvan is sprake van een samenhangend geheel van eenheden van leeruitkomsten. Dit betekent dat opleidingstrajecten kunnen worden ingericht en afgestemd op de uitgangspositie, werksituatie, kenmerken en behoeften van individuele studenten of groepen van studenten.

Met deze overeenkomst wordt invulling gegeven aan de verplichting van de aan het experiment deelnemende instelling voor hoger onderwijs om met de student een onderwijsovereenkomst te sluiten (verwijzing naar het betreffende artikel in de OER), waarin het onderwijsprogramma van de student wordt vastgelegd. Indien een werkgever ook een rol heeft bij het behalen van de leeruitkomsten, zal ook hij partij bij deze overeenkomst zijn.

- **Partijen**

Een aanduiding van de partijen die de onderwijsovereenkomst sluiten. Dat zijn in elk geval de student en de onderwijsinstelling. Indien gebruik wordt gemaakt van werkplekleren kan ook de werkgever een partij zijn. In dat geval is het ook mogelijk voor het werkend leren deel een aparte tripartite overeenkomst te sluiten, die een bijlage bij de onderwijsovereenkomst vormt.

Voorbeeld:

- Student: [*naam en personalia student*], die zich op [*datum*] heeft ingeschreven voor de bacheloropleiding/masteropleiding/het Ad-programma [*naam opleiding/programma*]
- Onderwijsinstelling: [*naam onderwijsinstelling en de naam van de vertegenwoordiger van de instelling die bevoegd is de overeenkomst te tekenen*]

Eventueel:

Werkgever/ praktijkorganisatie: [*naam van het bedrijf/de organisatie en de naam van de vertegenwoordiger die bevoegd is voor het bedrijf/de organisatie de overeenkomst te tekenen*]

- Duur van de overeenkomst

Vermelding van voor welke periode de afspraken worden aangegaan. Net als qua omvang in aantallen studiepunten gelden voor de duur van de aanpassingen van/aanvullingen op de afspraken en de frequentie waarmee nieuwe (vervolg)afspraken worden vastgesteld geen exacte eisen of voorschriften. Voor de hand lijkt te liggen dat aanpassingen van onderwijsovereenkomsten die een concrete uitwerking van afspraken voor een bepaalde periode bevatten, vanuit oogpunt van haalbaarheid en organiseerbaarheid, niet vaker dan één keer per half jaar worden vastgelegd. En om tot voldoende concrete afspraken te komen en die afspraken goed te laten aansluiten bij de actuele situatie lijkt het ook niet verstandig om dit minder vaak dan één keer per jaar te doen.

- Programma van de student
 - Aanduiding van op welke eenheid of welke eenheden van leeruitkomsten de onderwijsovereenkomst betrekking heeft.
 - Aanduiding van de leeruitkomsten waarvan op basis van validering is gebleken dat de student deze al heeft gerealiseerd en die door de examencommissie zijn erkend (indien van toepassing).
 - Omschrijving per eenheid van leeruitkomsten van de leeractiviteiten die de student gaat ondernemen om de leeruitkomsten te realiseren.
 - Omschrijving van de concrete resultaten die de student gaat opleveren, waarmee het realiseren van relevante leeruitkomsten wordt aangetoond.
 - Aanduiding van het onderwijsaanbod (werkgroepen, trainingen, online onderwijs etc.). waaraan de student gaat deelnemen ter ondersteuning van het realiseren van de leeruitkomsten.
 - Beschrijving van de wijze waarop de werkplek wordt benut voor leeractiviteiten gericht op het realiseren van leeruitkomsten (kan ook in de vorm van een separate tripartite overeenkomst als bijlage bij de onderwijsovereenkomst tussen instelling en student).
 - De wijze waarop de student wordt begeleid in het betreffende deel van het opleidingstraject.
 - De wijze waarop de realisatie van leeruitkomsten van de student wordt beoordeeld.
- Wanneer nieuwe afspraken zullen worden gemaakt.
- Toepasselijkheid WHW

In de overeenkomst komt tot uitdrukking dat:

- deze alleen betrekking heeft op de flexibele opleiding waarvoor hij zich heeft ingeschreven en dat bij overstappen naar een ander vorm van de opleiding of een andere opleiding de overeenkomst komt te vervallen;
- deze overeenkomst zich beperkt tot de invulling van het onderwijsprogramma en dat voor het overige de WHW van toepassing is. Dit betekent bijvoorbeeld dat als de opleiding een BSA hanteert, de student zich niet kan beroepen op deze overeenkomst en dat als bijvoorbeeld de inschrijving wordt beëindigd de overeenkomst komt te vervallen.

Hoofdstuk 5. Werkend leren

Van volwassen studenten die deelnemen aan deeltijd en duaal hoger onderwijs is bekend dat zij in meer dan 90% procent van de gevallen beschikken over een baan, met een gemiddelde omvang van zo'n 32 uur per week. In veel gevallen hebben deze studenten een werkplek die relevant is in het kader van de opleiding en benut kan worden voor het uitvoeren van leeractiviteiten gericht op het realiseren van leeruitkomsten voor de opleiding.

In het advies van de commissie Rinnooy Kan wordt aanbevolen de werkplek nadrukkelijker te betrekken en benutten in de flexibel vormgegeven opleidingstrajecten van volwassen studenten. Dat leidt tot efficiëntie voor de student (werktijd en opleidingstijd worden geïntegreerd) en kan bovendien bijdragen aan het werk van de student als werknemer en aansluiten op de vraag en behoeften van de werkgever.

De commissie Rinnooy Kan geeft aan dat de flexibele opleidingstrajecten voor volwassenen zouden moeten aansluiten bij de praktijkervaring en bij de leervragen die voortkomen uit de eigen ervaringspraktijk van deelnemers. Daarnaast moet de invulling van de leeractiviteiten mogelijkheden bieden tot toepassing van het geleerde in de praktijk en toetsing van het geleerde aan die praktijk.

In dit hoofdstuk gaan we in op een aantal aandachtspunten voor de aanpak, randvoorwaarden, succesfactoren en kwaliteitsborging bij de vormgeving en inrichting van werkend leren in de pilots flexibilisering.

Aanpak werkend leren

Als de student beschikt over een werkplek en deze wil en kan benutten in het kader van zijn flexibele opleidingstraject, dan dient die werkplek een rijke leeromgeving te zijn. In reële werksituaties en op basis van werkelijke vragen, issues en problemen uit de beroepspraktijk werkt de student aan de verwerving en toepassing van relevante kennis en vaardigheden om tot (voorstellen voor) aanpakken en oplossingen te komen en deze te toetsen aan de praktijk.

Op die manier kan worden ingespeeld op vragen en behoeften die zich op de werkplek voordoen en werkt de student tegelijkertijd aan de realisatie van leeruitkomsten die in het kader van de opleiding relevant zijn.

De diversiteit van werkomgevingen vraagt om een stevige borging van het werkpleklernen. Van belang is dat inzichtelijk is of de werkplek geschikt is, of geschikt te maken is, om bij te dragen aan het realiseren van leeruitkomsten.

Aandachtspunten bij goede borging van werkpleklernen zijn:

- zijn de beoogde leeruitkomsten adequaat geformuleerd, zodat zij ruimte bieden voor realisatie ervan door werkend leren;
- leent de werkplek zich voor het uitvoeren van leeractiviteiten gericht op realisatie van die leeruitkomsten, zijn eventueel nadere afspraken nodig om de werkplek daartoe goed te

kunnen benutten; een instrument als een werkplekscan en nader overleg met de werkgever kunnen behulpzaam zijn om de kwaliteit en variëteit van de leerwerkplek te borgen;

- zorgen voor heldere afspraken over uit te voeren taken en activiteiten, te verrichten werkzaamheden en op te leveren resultaten (producten, handelingen, gedrag);
- zorgen voor adequate begeleiding vanuit zowel de opleiding als vanuit het bedrijf;
- zorgen voor duidelijkheid over de wijze waarop de resultaten worden beoordeeld en de eventuele rol van de werkgever bij die beoordeling;
- het vastleggen van de afspraken over activiteiten, resultaten, te realiseren leeruitkomsten, begeleiding en beoordeling in een tripartite overeenkomst tussen opleiding, student en werkgever;
- zorgen voor een duurzame, op ontwikkeling gerichte samenwerking tussen de opleiding en de organisatie/het bedrijf.

De beoogde leeruitkomsten vormen de schakel tussen de eindkwalificaties en het leren op de leerwerkplek en hebben derhalve een belangrijke sturende functie. De beschrijving van de leeruitkomsten dient daarom herkenbaar (voor het beroep, de opleiding en de praktijk), meetbaar (gedragscriteria aan de hand waarvan kan worden vastgesteld of de student aan de vereiste kwalificaties voldoet), representatief (voor eindkwalificaties / het opleidingsprofiel) en transparant (niet teveel detail, geen overlap) te zijn en voldoende ruimte bieden voor verschillende manieren van benutting van de werkplek.

De kracht van de leerwerkplek is het realistische karakter. De student bevindt zich in een rijke leeromgeving door de voortdurende veranderingen van omstandigheden (dagelijkse werkelijkheid) en het rekening moeten houden met verschillende stakeholders, betrokkenen en collega's. Het leren op de werkplek is tegelijkertijd begrensd door de situationele context, het is maar één voorbeeld van de beroepspraktijk, terwijl het in het kader van de opleiding hoger onderwijs gewenst is dat de student gevarieerde leerervaringen opdoet en in verschillende contexten kan functioneren.

In werkpleklernen past de student theorie toe in de praktijk, maar de omgekeerde weg is ook belangrijk: vanuit de praktijk(ervaring) de theorie zoeken. Het is belangrijk niet 'opgesloten' te blijven in een bepaalde context, maar ook te leren vanuit de concrete werkervaring naar meer algemene kennis en inzichten te komen. Dat proces moet begeleid worden en vergt leertijd. Een te sterke focus op de concrete werkomgeving versterkt routines die in bepaalde contexten juist contraproductief zijn (Lowyck, 2015).

Daarnaast is van belang dat de student voldoende verantwoordelijkheid kan krijgen bij de uitvoering van werkzaamheden in het kader van werkpleklernen, om de leeruitkomsten op het gewenste niveau te kunnen realiseren.

De leeractiviteiten van de student op de werkplek moeten uitdaging bieden, interessant en gevarieerd zijn en zorgen voor leren en ontwikkeling aansluitend op de beoogde leeruitkomsten. Via gerichte (leer)opdrachten die leiden tot concrete resultaten, bijvoorbeeld in de vorm van een product of gedrag, geven de opleiding, de student en de werkgever sturing aan de leeractiviteiten en wordt bewaakt dat werkpleklernen kadert binnen de gestelde leeruitkomsten.

Begeleiding

De begeleiding geschiedt door de opleiding en door de organisatie/het bedrijf. Belangrijk is dat de begeleidend docent vanuit de opleiding de organisatie of het bedrijf kent en bezoekt; bij voorkeur voorafgaand, halverwege en aan het eind van de leerperiode. Bij het eerste bezoek staat 'het plan voor de leerperiode' centraal. Sluiten de leeractiviteiten aan bij de beoogde leeruitkomsten? Samen met de praktijkbegeleider en de student legt de begeleidend docent een tripartite overeenkomst vast, als onderdeel van of bijlage bij de onderwijsovereenkomst zoals besproken in hoofdstuk 4. In de dagelijkse werkelijkheid van de organisatie/het bedrijf loopt het werkproces vaak anders dan gepland en daar zal rekening mee moeten worden gehouden. Uiteraard is van belang dat zowel de begeleider vanuit de opleiding als vanuit het bedrijf beschikt over de juiste kennis en vaardigheid om de student adequaat te begeleiden bij het werkend leren. Gedurende de uitvoering van het proces houden de begeleidend docent en praktijkbegeleider de vinger aan de pols, hebben contact en overleg met de student en met elkaar en sturen bij als dat nodig is.

Beoordeling

De opleiding is verantwoordelijk voor de beoordeling van de resultaten van leren op de werkplek. Die beoordeling kan zowel formatief als summatief zijn, afhankelijk van de keuzes die worden gemaakt voor het combineren van leerwegonafhankelijke beoordeling met leerwegspecifieke beoordeling. In de tripartite overeenkomst wordt vastgelegd op welke wijze de beoordeling plaatsvindt, welke resultaten (producten en handelingen) beoordeeld worden en welke vereisten daarbij gelden, wat de rol van het bedrijf is bij de beoordeling en op welke wijze feedback van collega's en klanten e.d. worden benut.

SBB

De Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (SBB) verzorgt in het mbo de erkenning van leerbedrijven en van praktijkopleiders/-begeleiders. Wellicht kunnen de methoden en instrumenten die de SBB daartoe gebruikt bruikbare aanknopingspunten bieden voor de borging van de kwaliteit van het werkend leren in het hoger onderwijs. Daarnaast kunnen de mensen van SBB die bedrijven en praktijkopleiders bezoeken wellicht worden benut om bedrijven te wijzen op de mogelijkheden voor werkend leren in het hoger onderwijs, in de pilots flexibilisering.

Randvoorwaarden en succesfactoren

- Als het werkplekleren een belangrijk onderdeel vormt van (een deel van) een opleidingstraject van de student, is een schriftelijke overeenkomst tussen de organisatie/het bedrijf, de opleiding en de student nodig voor de betreffende leerwerkperiode. Hierin komen in ieder geval de volgende aspecten aan de orde: de doelstelling voor elk van de drie partijen, de beoogde leeruitkomsten voor de student, de eisen waaraan de leerwerkplek moet voldoen, een volledige beschrijving van de aard en de planning van de leeractiviteiten c.q. werkzaamheden van de student, een beschrijving van de inhoud en de frequentie van de begeleiding vanuit de organisatie en de opleiding, de wijze van tussentijdse (formatieve) en finale (summatieve) toetsing van de beoogde leeruitkomsten, afspraken / regelingen met betrekking tot financiën en verzekeringen (indien van toepassing).
- Het is van belang dat ook de student invloed heeft op de invulling van de verschillende onderdelen van de overeenkomst, bijvoorbeeld bij de afspraken over de wijze waarop de

beoogde leeruitkomsten worden gerealiseerd en aangetoond. Hij/zij is zo mede eigenaar van het afgesproken leerproces.

- Voor de student is belangrijk om binnen de organisatie in een open leerklimaat te kunnen functioneren. Collega's die makkelijk informatie verstrekken en toegang geven tot voor de student belangrijke bronnen, ook als het gaat om zaken die betrekking hebben op het werk bij andere afdelingen. Lage drempels en een open deur beleid (ook op het niveau van leidinggevend) binnen de organisatie dragen bij aan het opdoen van zoveel mogelijk nieuwe kennis en ervaringen.
- Open en duurzame samenwerking tussen opleiding en organisaties/bedrijven. Daarbij past het dat de invulling van afspraken over leeractiviteiten zowel aansluiten bij de beoogde leeruitkomsten als bij de behoeften van de organisatie, dat kennisuitwisseling plaats vindt en dat bijvoorbeeld praktijkbegeleiders van de organisatie worden (bij)geschoold door de opleiding, zodat zij hun begeleidende rol optimaal kunnen uitvoeren. Omgekeerd brengen praktijkbegeleiders praktijkkennis naar de opleiding. Op deze manier is deze samenwerking een win-win-winsituatie voor alle drie partijen, want ook de student profiteert hier (indirect) van.
- Toetsing en beoordeling is regelmatig de achilleshiel van werkpleklers. In de huidige praktijk van de opleidingen is de leeropbrengst van werkpleklers te vaak een black box. Dat er een grote leeropbrengst is voor de student staat meestal niet ter discussie. De impact is veelal groot ('ik heb nog nooit zoveel geleerd als tijdens mijn stage'). Maar vaak wordt niet navolgbaar aangetoond dat, en hoe, werkpleklers bijdraagt aan het realiseren van de eindkwalificaties. Te vaak ontbreekt een gericht assessment om na te gaan welke competentiegroei (in het licht van de eindkwalificaties van de opleiding) de student heeft doorgemaakt. In flexibele opleidingstrajecten waarbij gebruik wordt gemaakt van werkend leren zal hier een flinke verbeteringslag moeten worden gemaakt.
- Kwaliteitszorg. Voortdurende evaluatie door de opleiding, de student en de organisatie van doorlopen leerwerktrajecten door studenten is een noodzakelijke schakel om de kwaliteit van werkpleklers te borgen en te verbeteren. De student speelt een belangrijke rol in deze evaluatie, die in ieder geval ook mondeling en in een driehoeksoverleg plaatsvindt tussen begeleidend docent, praktijkbegeleider en student. Ieder afzonderlijk heeft vooraf schriftelijk geantwoord op evaluatievragen. Op deze manier verloopt de evaluatie systematisch. Het evaluatieresultaat wordt opgepakt binnen de PDCA-cyclus (Plan-Do-Check-Act) van de opleiding en de organisatie.

Hoofdstuk 6. Randvoorwaarden

In dit hoofdstuk schetsen we een aantal relevante randvoorwaarden die samenhangen met de flexibele invulling van opleidingstrajecten en (op een andere wijze) zullen moeten worden ingevuld in de pilots flexibilisering. Het gaat daarbij met name om de te onderscheiden rollen van docenten, die andere bekwaamheden vragen, een andere invulling van de rol van de examencommissie en de benodigde (aanpassingen in) bedrijfsvoering en ondersteunende diensten en faciliteiten.

Docenten

Naarmate de werkwijzen in de pilots bij de invulling, uitvoering, begeleiding en beoordeling meer afwijken van de in de opleiding/instelling gebruikelijke werkwijzen, doet dit een beroep op andere bekwaamheden van docenten en andere medewerkers in de organisatie.

Het gaat daarbij bijvoorbeeld om de competenties en bekwaamheden van docenten:

- als ontwikkelaar van methoden en instrumenten voor validering van resultaten van leren buiten de opleiding;
- als ontwikkelaar van methoden en instrumenten voor vormen van leerwegaafhankelijke beoordeling tijdens de opleiding;
- als assessor/examinator bij valideringsprocedures en bij leerwegaafhankelijke beoordeling tijdens de opleiding (beoordeling realisatie leeruitkomsten en onderbouwde rapportage van de beoordeling);
- in de rol van begeleider van de student bij het maken van keuzes en afspraken voor invulling van delen van opleidingstrajecten (t.b.v. onderwijsovereenkomsten);
- in de beoordeling van de geschiktheid van de werkplek van de student om leeractiviteiten uit te voeren gericht op realisatie van leeruitkomsten;
- in de samenwerking met werkgevers bij het maken van afspraken over leren op de werkplek;
- in de rol van begeleider van studenten bij de uitvoering van leer- en onderwijsactiviteiten.

Het uitwerken van de verschillende rollen van docenten, het in kaart brengen van de voor de uitvoering van de te onderscheiden rollen benodigde competenties en bekwaamheden en de toerusting/ deskundigheidsbevordering van docenten voor deze rollen hoort logischerwijs ook bij de randvoorwaarden voor succesvolle implementatie van het flexibele onderwijs.

Examencommissies

Wat betreft taken en verantwoordelijkheden is er geen (formele) wijziging in de rol van de examencommissie ten opzichte van hetgeen in de WHW is geregeld. De concrete uitwerking en invulling van de werkzaamheden in het kader van de reguliere taken van de examencommissie zal echter wel anders zijn, door de andere vormgeving en inrichting van het onderwijs (variëteit aan flexibele opleidingstrajecten) en de andere vormgeving van de toetsing en beoordeling.

De examencommissie ziet toe op de kwaliteit van de toetsing in de leerwegaafhankelijke toetsing en (indien van toepassing) de leerwegaafhankelijke toetsing in de specifieke flexibele opleidingstrajecten. De examencommissie moet zicht hebben op wat voor toetsen worden gehanteerd, welke keuzes worden gemaakt. De examencommissie geeft goedkeuring aan toetsplannen en richtlijnen voor de uitwerking en uitvoering daarvan. De examinatoren blijven

degenen die de beoordelingscriteria opstellen e.d. en de examencommissie moet (steekproefsgewijs) beoordelen of de uitvoering van de toetsing aan de maat is. De examencommissie neemt besluiten over toekenning van studiepunten van eenheden van leeruitkomsten en/of over erkenning van delen van leeruitkomsten van een eenheid op basis van resultaten van valideringsprocedures en moet deze besluiten adequaat kunnen onderbouwen en verantwoorden.

Dat betekent dat de examencommissie in de pilots flexibilisering in de praktijk een andere en waarschijnlijk zwaardere rol zal krijgen en daartoe adequaat zal moeten worden toegerust. Het lijkt aan te bevelen om voor zowel de docentrollen als voor de invulling van de rol van examencommissies naast trainingen ook andere vormen van deskundigheidsbevordering te hanteren in de loop van het proces van implementatie en uitvoering. Overleg over concrete casuïstiek, onderlinge afstemming en uitwisseling van aanpakken en ervaringen en collegiale consultatie zijn in dat kader bruikbare werkwijzen.

In de bijlage van deze handreiking is een overzicht van good practices, inclusief links en mailadressen, opgenomen over examencommissies. De inspectie heeft dit overzicht samengesteld en in deze handreiking zijn met name de voorbeelden opgenomen die in het kader van de pilots flexibilisering kunnen worden benut. Let wel: het gaat om voorbeelden die niet altijd 1-op-1 bruikbaar zijn in de pilots flexibilisering, aanpassing aan en vertaling naar de situatie en de kaders in de pilots en de keuzes die de instelling/opleiding maakt kan nodig zijn.

Kwaliteitsborging

Het werken met flexibele opleidingstrajecten, de realisatie van een variëteit aan leerwegen van (groepen) studenten, andere vormen van begeleiding, toetsing en beoordeling en het werken vanuit eenheden van leeruitkomsten in plaats van onderwijseenheden, brengt ook een andere invulling en aanpak van de borging van de kwaliteit met zich mee.

In de pilots flexibilisering zal uitgewerkt en organisatorisch verankerd moeten worden hoe de kwaliteitsborging wordt gerealiseerd met betrekking tot bijvoorbeeld:

- de ontwikkeling en vaststelling van eenheden van leeruitkomsten, de betrokkenheid van het werkveld en andere stakeholders daarbij en de waarborging van opbouw, samenhang en realisatie van de eindtermen van de opleiding;
- de ontwikkeling en vaststelling van methoden en instrumenten voor validering en leerwegaafhankelijke beoordeling, de wijze van uitvoering van beoordelingen en de wijze waarop beoordelingen onderbouwd gerapporteerd worden;
- het format voor de onderwijsovereenkomsten waarin concrete afspraken over invulling van delen van opleidingstrajecten worden vastgelegd;
- de wijze waarop onderwijsovereenkomsten worden vastgesteld en de waarborgen die daarbij worden ingebouwd dat de afspraken daadwerkelijk kunnen leiden tot realisatie van de beoogde leeruitkomsten;
- de wijze waarop de kwaliteit van het leren op de werkplek wordt gewaarborgd;
- de naleving van de zorgplicht van de opleiding/instelling ten opzichte van de student;
- hoe de kwaliteit van de opleiding en de opleidingstrajecten van studenten inzichtelijk wordt gemaakt in het kader van externe kwaliteitsborging, bijvoorbeeld bij beoordelingen in het kader van accreditatie.

Bedrijfsvoering en faciliteiten

Een flexibele invulling van opleidingstrajecten en het realiseren van een variëteit aan leerwegen voor (groepen) studenten brengt ook een andere inrichting van de bedrijfsvoering met zich mee en stelt andere eisen aan ondersteunende diensten en faciliteiten.

Het gaat daarbij bijvoorbeeld om:

- de voorlichting en informatievoorziening aan potentiële studenten en aan werkgevers;
- samenwerkingsrelaties en (systemen voor) relatiebeheer met werkveldorganisaties;
- (digitale) informatievoorziening over het onderwijsaanbod en de relatie daarvan met door de student te realiseren leeruitkomsten;
- voorzieningen voor ondersteuning en begeleiding van studenten;
- systeem voor inschrijving voor onderwijsaanbod;
- systeem voor roostering;
- registratie van onderwijsovereenkomsten van studenten;
- systemen voor online onderwijs en communicatie;
- studievoortgangsregistratie gekoppeld aan de eenheden van leeruitkomsten.

Bronnen, links en literatuur

Berkel, A.A.C.T.P. van, 2012, Kritische reflectie op competentietoetsen in het hbo, Onderwijsinnovatie.

Bronneman-Helmers, 2009, Duaal als ideaal? Leren en werken in het beroeps- en hoger onderwijs, Sociaal en Cultureel Planbureau.

Link: http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2006/Duaal_als_ideaal

Commissie Rinnooy Kan, 2014, Flexibel hoger onderwijs voor volwassenen, adviesrapport.

Link: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2014/03/12/flexibel-hoger-onderwijs-voor-volwassenen>

EHEA/European Commission, 2015, ECTS Users' Guide

Link: http://ec.europa.eu/education/library/publications/2015/ects-users-guide_en.pdf

Frey en Osborne, 2013, The Future of Employment: How Susceptible are Jobs to Computerisation?

Link: http://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf

HAN, voorbeeld werkplekscan

Link: [http://www.google.nl/url?url=http://www.han.nl/gebied/economie-management-recht/~intakeduaalbedrijven/_attachments/3e-en-4e-leerjaar-](http://www.google.nl/url?url=http://www.han.nl/gebied/economie-management-recht/~intakeduaalbedrijven/_attachments/3e-en-4e-leerjaar-MER.doc&rct=j&frm=1&q=&esrc=s&sa=U&ved=0ahUKEwiAhv3dgKDMAhUGI8AKHcJ1CkEQFggUMAA&usg=AFQjCNF-TxJ7Bf3HqLh9RcQnoD75_OPIRw')

[MER.doc&rct=j&frm=1&q=&esrc=s&sa=U&ved=0ahUKEwiAhv3dgKDMAhUGI8AKHcJ1CkEQFggUMAA&usg=AFQjCNF-TxJ7Bf3HqLh9RcQnoD75_OPIRw'](http://www.google.nl/url?url=http://www.han.nl/gebied/economie-management-recht/~intakeduaalbedrijven/_attachments/3e-en-4e-leerjaar-MER.doc&rct=j&frm=1&q=&esrc=s&sa=U&ved=0ahUKEwiAhv3dgKDMAhUGI8AKHcJ1CkEQFggUMAA&usg=AFQjCNF-TxJ7Bf3HqLh9RcQnoD75_OPIRw')

Hanzehogeschool, voorbeeld tripartite onderwijsarbeidsovereenkomst. Link:

<http://professionals.hanze.nl/upload/documenten/algemeen/Onderwijsarbeidsovereenkomst%20HGdef.pdf>

Hanzehogeschool, 2010, Werkplekscan voor de opleiding 'Management in de Zorg'.

Link: <http://professionals.hanze.nl/upload/documenten/pdfs%20opleidingen/werkplekscan.pdf>

ICLON, 2010, Versterken partnerschap beroepsonderwijs en bedrijfsleven via begeleiding op de werkplek.

Link: <https://www.onderwijsraad.nl/upload/documents/publicaties/volledig/versterken-partnerschap-beroepsonderwijs-en-bedrijfsleven-2-.pdf>

Inspectie hoger onderwijs, 2012, Goed verkort? Over programmering en verantwoording van (ver)korte opleidingen in het hoger beroepsonderwijs.

Link: <http://www.onderwijsinspectie.nl/publicaties/2012/12/kwaliteitswaarborgen-belangrijk-bij-verkorte-hbo-opleidingen.html>

Inspectie hoger onderwijs, 2009, Competent erkend? Over het erkennen van verworven competenties in het hoger onderwijs.

Link: <http://www.onderwijsinspectie.nl/binaries/content/assets/publicaties/2009/competent-erkend-etc.pdf>

Inspectie van het Onderwijs, 2012, Examencommissies en ervaringscertificaten - over etc in het mbo en het hbo. Link:

<http://www.onderwijsinspectie.nl/binaries/content/assets/publicaties/2012/examencommissies-en-ervaringscertificaten---over-etc-in-het-mbo-en-hbo.pdf>

Inspectie van het Onderwijs, 2015, Verdere versterking, onderzoek naar het functioneren van examencommissies in het hoger onderwijs. Links:

<http://www.onderwijsinspectie.nl/nieuws/2015/06/versterking-examencommissies-hoger-onderwijs-vastgelegd-in-e-magazine.html>

ISO, 2015, Studeren op maat, Flexibilisering in het hoger onderwijs.

Link: <http://www.iso.nl/website/wp-content/uploads/2015/10/1516-Studeren-op-maat.pdf>

Kennedy, D., A. Hyland en N. Ryan, 2012, Writing and Using Learning Outcomes: a Practical Guide.

Link: http://www.tcd.ie/teaching-learning/academic-development/assets/pdf/Kennedy_Writing_and_Using_Learning_Outcomes.pdf

LSVb, 2014, Het nieuwe leren is flexstuderen.

Link: <http://www.lsvb.nl/actueel/rapport/lsvb-introduceert-de-flexstudent>

MBO-Raad, 2016, Servicedocument onderwijsovereenkomst

Link: <http://www.mboraad.nl/publicaties/onderwijsovereenkomst>

Ministerie van OCW, 2015, Brief over kaders experimenten vraagfinanciering en pilots flexibilisering. Brief aan hogescholen en brancheorganisaties over de randvoorwaarden en kaders die gelden voor deelname aan de pilots met flexibilisering en experimenten met vraagfinanciering.

Link: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/brieven/2015/06/26/brief-over-kaders-experimenten-vraagfinanciering-en-pilots-flexibilisering>

Ministerie van OCW, 2016, Ontwerpbesluit experimenten flexibel hoger onderwijs.

Link: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/besluiten/2015/10/12/ontwerpbesluit-experimenten-flexibel-hoger-onderwijs>

Ministerie van OCW, 2015, Subsidieregeling flexibel hoger onderwijs voor volwassenen.

Link: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0037055/2015-12-16>

Moon, 2002, Guide to Writing Learning Outcomes

NVAO, 2016, documentatie pilots flexibilisering:

- Protocol beoordeling experimenten flexibilisering
- Addendum beoordeling bestaande experimenten leeruitkomsten
- Toelichting bij aanvraag experiment leeruitkomsten
- Toelichting bij aanvraag experiment onvolledige opleidingen

Link: <https://www.nvao.net/recent/publicaties/documentatie-experimenten-flexibilisering-en-leeruitkomsten>

Lowyck, J., 2015, emeritus hoogleraar Onderwijskunde, KU Leuven, reactie op vragen NVAO over werkplekleren.

OECD, 2013, Innovative Learning Environments.

Link: <http://www.oecd.org/edu/ceri/innovativelearningenvironmentspublication.htm>

Onderwijsraad, 2003, Werkplekleren in de beroepskolom. Link:

https://www.onderwijsraad.nl/upload/publicaties/394/documenten/werkplekleren_complete_pdf.pdf

Open Universiteit/NOH-I, voorbeeld onderwijsarbeidsovereenkomst

Link: https://www.ou.nl/Docs/NOH/NOH-I_Voorbeeld_Onderwijsarbeidsovereenkomst%20WvA.pdf

Ryan, R. en E. Deci, 2002, Overview of Self-Determination Theory: An Organismic Dialectical Perspective, in Handbook of Self-Determination Research", pp. 3-34, Rochester, 2002

Sociaal Economische Raad Vlaanderen (SERV), 2009, Werken en Leren, Leren op de werkplek in de praktijk.

Link: <http://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/werken-en-leren-leren-op-de-werkplek-in-de-praktijk>

Stenden, werkplekscan International Hospitality Management

Link: <http://docplayer.nl/1564440-Werkplekscan-international-hospitality-management-duaal.html>

Good practices Examencommissies

Ten behoeve van het onderzoek Examencommissies dat in het voorjaar van 2015 is gepubliceerd, heeft de inspectie een overzicht van good practices opgebouwd. Deze good practices zijn verwijzingen naar documenten of beschrijvingen die volgens de examencommissies zelf goed werken in hun eigen situatie. De betrokkenen geven via hun website of via een vermelde contactpersoon andere examencommissies de mogelijkheid om daar kennis van te nemen. De lijst is opgenomen in het rapport van de inspectie. De door instellingen aangedragen documentatie is opgenomen in de visuele notulen van de examencommissieconferentie gehouden op 20 mei 2015.

In het kader van de experimenten flexibilisering hoger onderwijs, in het bijzonder het experiment leeruitkomsten, zijn deze documenten bekeken op voorbeelden over leeruitkomsten, leerovereenkomsten, leerwegaafhankelijk toetsen, studievoortgang toetsen, validering, en/of flexibel onderwijs.

Concreet uitgewerkte voorbeelden van leeruitkomsten bevatten de voorbeelden niet. Begrijpelijk want deze voorbeelden hebben betrekking op de bestaande praktijk onder de WHW. Wat in de buurt komt zijn enkele voorbeelden die invulling geven aan de mogelijkheid tot een 'vrij onderwijsprogramma in het wetenschappelijk onderwijs' (art 7.3d). Daarnaast bevatten de documenten diverse voorbeelden die vertaalbaar zijn naar de situatie met leeruitkomsten. Dit komt mede omdat veel documenten procedureel van aard zijn. Zo geeft het onder andere stof tot nadenken over waar verantwoordelijkheden liggen, wie en hoe wordt aangesteld als examiner, of lid van de examencommissie en hoe de scholing geborgd is. Houd daarbij in het achterhoofd dat deze voorbeelden door instellingen zelf naar voren zijn gebracht om te delen in het kader van het onderzoek naar examencommissies. De inspectie faciliteert instellingen door deze voorbeelden onder de aandacht te brengen.

De good practices zijn door de inspectie geclassificeerd. Per klasse geven we hieronder een algemene indruk. Daar waar relevant geven we in dit stuk nog een verwijzing naar enkele specifieke voorbeelden. Deze lijst met specifieke voorbeelden is niet uitputtend. Dit document is bedoeld ter ondersteuning van het opstellen van de handreiking voor het experiment leeruitkomsten.

Reglementen examencommissie

Deze good practices vind je via:

http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Excies_1.pdf

http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Excies_2.pdf

Algemene opmerkingen:

- Op een aantal plekken wordt verwijzingen gegeven naar de mogelijkheid tot het doen van een eigen onderzoek door de examencommissie, een voorbeeld van een aanvraagformulier voor vrijstellingen of een beschrijving met voorwaarden op basis waarvan vrijstellingen mogen worden verleend.
- Soms verwijzen documenten naar toetsmatrijzen e.d. maar niet over leerwegaafhankelijk toetsen.

Enkele voorbeelden:

- Universiteit van Amsterdam, Afwikkeling studentenverzoeken, examinationsboard-feb@uva.nl
Link: http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Excies_2.pdf. Pag.67-68.
Geeft een overzicht van verzoeksoorten waarvoor de examencommissie procedures heeft vastgesteld. Onder deze verzoeksoorten staan: 13. Afwijking studieprogramma, 14. Vrij studieprogramma, 15. Combineren studies bij de FEB, 17. Aanpassing toetsvorm.
De betreffende procedures zelf zitten niet in de map, zouden opgevraagd kunnen worden.
- Wageningen University and Research, WUR 2014_2015_Regels en Richtlijnen_excies_def, <http://www.wageningenur.nl/nl/Onderwijs-Opleidingen/Huidige-Studenten/Studentenstatuut.htm>.
Link: http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Excies_2.pdf. Pag 69-81
Hoofdstuk 2, artikel 4 procedure goedkeuring individueel examenprogramma en 5 goedkeuring vrij programma. (te vinden op pagina's 4-5 binnen het document van de WUR)
De eerste procedure gaat om het vastleggen van het individuele examenprogramma dat bestaat uit de voor de opleiding verplichte vakken, de beperkte-keuzevakken en de invulling van de vrijekeuzeruimte. De tweede procedure betreft het vrije programma, dat een student zelf mag samenstellen. Als de examencommissie toestemming geeft voor het volgen van een vrij programma: "De examencommissie geeft in dat geval aan tot welke door de instelling aangeboden opleiding het vrije programma geacht wordt te behoren en toetst of het samenhangend is en voldoende niveau heeft in het licht van de eindtermen van die opleiding." Richtlijnen en procedures voor het vrije studieprogramma zijn te vinden via de WUR site over examencommissies:
<http://www.wageningenur.nl/nl/Onderwijs-Opleidingen/Huidige-Studenten/Examencommissies.htm> .
Hier staat ook een document met een WUR regeling voor vrije bachelor- en masterprogramma's:
http://www.wageningenur.nl/upload_mm/9/e/7/cb87bb59-ec37-4f12-8946-888db8686f93_Regeling%20Vrije%20programma%27s%20bachelor-master%20.pdf

Verslaglegging

Deze good practices vind je via:

http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Verslaglegging_1.pdf

http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Verslaglegging_2.pdf

http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Verslaglegging_3.pdf

Algemene opmerkingen:

- Vrijwel alle verslagen bieden voorbeelden van: formats voor het indienen van verzoeken, de omgang met vrijstellingen en EVC's.
- Vrijwel alle verslagen geven een uitleg en/of beschrijving van bevordering van validiteit en cesuur irt toetsing en beoordeling. Soms met concrete formats, soms alleen door het onderwerp te noemen als onderdeel van het jaarverslag.
- Voorbeelden van hoe de examencommissies zelf steekproeven van toetsen/examens nemen, welke conclusies ze trekken en welke acties ze ondernemen om te komen tot verbetering van kwaliteit, validiteit en cesuur.

Enkele voorbeelden:

- Technische Universiteit Eindhoven, Annual Report Academic Year 2012-2013 of the Board of Examiners of Industrial Design, Sonja Joosten via email IDBoE@tue.nl
Link: http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Verslaglegging_3.pdf. pag. 31-52. Hoofdstuk 6. b. To grant permission to do a flexible degree program.
Korte uitleg van de procedure omtrent het aanvragen van een flexibel ba of ma programma. 0 keer voorgekomen in betreffende jaar.
- Wageningen University and Research, 20140626_FBE_jaarverslag_2012_2013_2.0def, coco.vanderwolk@wur.nl
Link: http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Verslaglegging_3.pdf. Pag. 83-110. Hoofdstuk 2, eerste kopje derde alinea. Resultaat aanvragen vrije programma's.
In 2012-2013 waren er 25 aanvragen, waarvan 22 gehonoreerd en 3 afgewezen.
De hele passage onder 'Programmagoedkeuringen', laat zien hoe er omgegaan wordt met individuele keuzes van studenten voor het vrije deel van het programma, waarmee voor iedere student afzonderlijk een studieprogramma wordt vastgesteld. Dit gebeurt via de Study Programme Approval - procedure.
Hoofdstuk 4 bevat een beschrijving van de onderzoeken die de examencommissies uitvoerden in het kader van kwaliteitsborging. Het gaat onder andere over verschillen in de cognitieve niveaus in tentaminering, zowel binnen als tussen leerstoelgroepen.
Hoofdstuk 6 onder "Kwaliteitsborging van toetsen, tentamens en examens". Er wordt gerefereerd aan leeruitkomsten. Door aan te geven dat de eerder genoemde onderzoeken in het kader van kwaliteitsborging een positief effect hebben gehad: "De exercitie is door alle betrokkenen als zeer nuttig ervaren en heeft bij veel leerstoelgroepen geleid tot een intensieve discussie over de betrouwbaarheid, transparantie en validiteit van tentamens en geleid tot een aanscherping van de tentamenvormen en – eisen. Het gebruik van toetsplannen en antwoordsleutels is binnen de universiteit gemeengoed geworden. Het heeft zelfs geleid tot verbetering van de formulering van leeruitkomsten." Verder wordt hier niet op ingegaan.

Profielen examencommissie en examinatoren

Deze good practices vind je via:

<http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Profielen.pdf>

Algemene opmerkingen:

- Niet specifiek relevant voor LLL, alleen functieprofielen en vacatureteksten.

Toetsing en beoordeling

Deze good practices vind je via:

http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Toetsing_en_beoordeling_1.pdf

http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Toetsing_en_beoordeling_2.pdf

http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Toetsing_en_beoordeling_3.pdf

Algemene opmerkingen:

- Alle documenten in deze categorie bevatten mogelijk bruikbare voorbeelden. Veelal in het kader van validering, soms specifiek over de inrichting van interbeoordelaarsbetrouwbaarheid ofwel het meer ogen principe. Validering van voornamelijk individuele vakken. In enkele gevallen breder voor een jaar of een heel curriculum.
- De voorbeelden die we hier noemen zijn naar ons oordeel mogelijk bruikbaar in relatie tot leeruitkomsten. Hier kunnen de meningen natuurlijk over verschillen, dus bekijk ook zeker de andere.

Enkele voorbeelden:

- Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, 2014-11-19 Integrale beoordeling, www.ahk.nl/beoordelingen-theaterschool
Link:
http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Toetsing_en_beoordeling_1.pdf.
Pag. 3-4. Intersubjectieve integrale (vakoverstijgende) beoordeling. Een voorbeeld van vakoverstijgend beoordelen, voor de algehele ontwikkeling per semester ontvangen studenten 30 studiepunten, 20 op grond van participatie in het onderwijs en 10 voor de integrale beoordeling. Alle docenten zijn examineren en beoordelen de prestaties van studenten in gezamenlijke beoordelingsvergaderingen. Elke docent beoordeelt de student in eerste instantie voor het studieonderdeel waarin ze hebben onderwezen. Deze beoordelingen vormen de input voor de vergadering. Hierin zetten ze de vorderingen af tegen het beroepsprofiel waar studenten aan het einde van de rit aan moeten voldoen. Het groeipotentieel wordt meegenomen in de beoordeling bij bijvoorbeeld (tijdelijk) onderpresteren. In het laatste geval moet een student extra opdrachten uitvoeren om toch de punten te kunnen behalen.
- Erasmus Universiteit Rotterdam, 14 09 ESL Toetsplan per opleiding, examencommissie@law.eur.nl Link:
http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Toetsing_en_beoordeling_1.pdf.
pag. 15-18. Het gaat om het tweede document van de EUR voorbeelden. Hierin worden de bouwstenen van het toetsplan benoemd. Waaronder een matrix waarmee de bijdrage van een individueel vak tot de eindkwalificaties wordt weergegeven. Het gaat niet direct over flexibel opleiden, maar de aanpak kan misschien wel helpen in relatie tot leeruitkomsten.
- Fontys, Analyse IKT 03 (januari 2014); Evaluatie toetsperiode 1 2014-2015, Fhv-examencommissie@fontys.nl. Link:
http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Toetsing_en_beoordeling_1.pdf.
pag. 37-54. Validering. Voorbeeld van de wijze waarop digitale toetsen worden geanalyseerd en hoe dit wordt teruggekoppeld aan de docent/examinator verantwoordelijk voor het betreffende onderdeel. Daarnaast een voorbeeld van een evaluatie van een hele toetsperiode.
- Hanzehogeschool Groningen, Remko van der Lei, Examinatoren beoordeeld Examens 14-04 p. 14-17, r.r.van.der.lei@pl.hanze.nl. Link:
http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Toetsing_en_beoordeling_1.pdf.
pag. 55-58. Validering. BKE en SKE certificeringstraject van de Hanzehogeschool. Hierover werd

ook een workshop gehouden op de conferentie. Meer informatie in het e-magazine. Deelnemers doorlopen de gehele toetscyclus, (ontwerp – constructie – evaluatie).

- Rijksuniversiteit Groningen, FWN Facultair format Toetsplan curriculum; FWN Facultair format Toetsoverzicht per vak; FWN Stappenplan Toetsing 2014-2015. FWN Beoordelingsformulier Master Colloquium; FWN Beoordelingsformulier Master Research; FWN Beoordelingsformulier Master Stage; FWN Beoordelingsformulier Master Thesis. onderwijskwaliteitszorg.fwn@rug.nl. Link: http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Toetsing_en_beoordeling_2.pdf. Pag. 19-50. Validering, mogelijk leeruitkomsten. Voorbeeld/format van een toetsplan. Koppeling met eindtermen en leerdoelen in relatie tot onderwijsvorm en toetsvorm. Daarnaast veel voorbeelden van beoordelingsformulieren.
- Saxion, Instructies externe deskundigen afstuderen LED, r.m.w.nijssen@saxion.nl. Link: http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Toetsing_en_beoordeling_2.pdf. Pag. 51-56. Externe validering. Voorbeeld van de voorbereiding van de externe deskundige over zijn/haar rol bij de beoordeling van afstudeerders.
- Universiteit van Amsterdam, Stappenplan toetsing voor Docenten Sociale Wetenschappen, Karen Schiffner via k.schiffner@uva.nl Link: http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Toetsing_en_beoordeling_3.pdf. Pag. 3-4. Validering en leeruitkomsten. Folder voor docenten. Stappenplan toetsing. Vanaf het moment dat de studiegids wordt samengesteld tot en met de evaluatie.
- Universiteit Utrecht, Onderwijskunde FSW Kwaliteitsborging van toetsing en beoordeling, <http://www.uu.nl/organisatie/faculteit-sociale-wetenschappen/kwaliteitszorg-onderwijskunde> Link: http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Toetsing_en_beoordeling_3.pdf. Pag. 5-52. Kwaliteitsborging van toetsing en beoordeling. Per cursus toetsing en beoordeling op twee niveaus curriculumniveau (borging eindniveau) en cursusniveau. Het gaat niet direct over leeruitkomsten, het geeft wel weer hoe de koppeling tussen eindniveau en de individuele vakken gelegd moet worden. Op p 22 staat een stuk over betrouwbaarheid.
- Vrije Universiteit, Werkwijze examencommissie Opleiding Master docent HGZO, Susan Voogd via s.r.voogd@vu.nl Link: http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Toetsing_en_beoordeling_3.pdf. Pag. 53-58. Validering en Leeruitkomsten. Voorbeeld van koppeling tussen eindtermen, leerdoelen, Dublin descriptoren etc. Zodra een docent andere accenten legt in het onderwijs en op basis daarvan de toetsmatrijs veranderd is, vanuit alle toetsen tezamen, te zien of de eindtermen van de opleiding nog wel voldoende aan bod komen.
- Wageningen University and Research, Toetsbeleid van Wageningen University, coco.vanderwolk@wur.nl. Link: http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Toetsing_en_beoordeling_3.pdf. Pag. 59-80. Validering. Voorbeeld van verslaglegging, vrij procesmatig.

Fraude

Deze good practices vind je via:

<http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Fraude.pdf>

Algemene opmerkingen:

- Niet specifiek relevant voor LLL.

Netwerken en informatiebronnen

Deze good practices vind je via:

http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Netwerken_en_informatiebronnen.pdf

Algemene opmerkingen:

- Contactgegevens voor discussie of informatievergaring.

Een voorbeeld:

- Hogeschool van Amsterdam, Website over toetsen en beoordelen, <https://score.hva.nl>

Link:

http://visuelenotulen.nl/onderwijsinspectie/goodpractices/Netwerken_en_informatiebronnen.pdf. Pag. 2-3. Validering en leeropbrengsten.